

Cankarjev glasnik

Mesečnik za leposlovje in pouk.

Izdaja

CANKARJEVA USTANOVA

Uredništvo in upravništvo 6411 St. Clair Ave., Cleveland, Ohio.

Urednik: *Etbin Kristan*

Upravnik: *Louis Zorko*

Naročnina za Zedinjene države: Na leto \$3.00., pol leta \$1.75.,

posamezen zvezek 30 centov. Za inozemstvo \$4.00 na leto.

CANKARJEV GLASNIK (CANKAR'S HERALD) is published monthly by the Cankar Foundation, 6411 St. Clair Ave., Cleveland, Ohio.

Entered as Second Class Matter August 31, 1937, at Cleveland, Ohio, under the Act of March 3, 1879

Subscription rates: Domestic — One year \$3.00. Half year \$1.75.

Foreign \$4.00. Single copy 30 cents.

Editor: *Etbin Kristan*

Manager: *Louis Zorko*

Usebina

ENAJSTI DECEMBER	113
IVAN ZORMAN: ČLOVEK	117
ANGELO CERKVENIK: OB DVAJSETLETNICI CANKARJEVE SMRTI	118
IVAN MOLEK: NOVI HLAPCI	120
IVAN JONTEZ: TOM MOONEY IN NJEGOVA PRAVICA	121
1893-1938	122
IVAN VUK: ROJSTVO HLAPCA JERNEJA	122
ENAJSTI NOVEMBER	126
ANTON J. KLANČAR: CANKAR V ANGLEŠČINI	128
ZA NARODOV BLAGOR	130
IN SMRTI NI	133
LUŽARICA	134
OPERA — "HUBIČKA" V CLEVELANDU	137
SASA LIČIN: MORALOMETER	139
KJE . . . ?	140
KOLO SE OBRAČA	141
CANKAR NA NAŠEM ODRU	143
SENČNA ALI SONČNA STRAN?	145
ZA GOSPODINJE	146

"Krepko, Jernej, krepko so mi vtepli v kožo pravo spoznanje, krepko vtepli postavo in zapoved: da je pravica ustvarjena za tiste, ki so jo ustvarili..."

Cankar: "Hlapec Jernej in njegova pravica."

... Ali ura pride nekoč, ko bo odprl srca topel spomladanski veter, ko si bodo obrazi enaki v veselju, ne v bridkosti, ko se bodo ljudje pozdravljali s cvetjem ovenčani in z glorio ljubezni. "Kako je tebi, brat moj, ki si

mi bil brat v bolesti? "... Morda jih bo še nekaj, vsaj nekaj, ki bodo dočakali tisto blagoslovljeno uro. O, da bi bila med njimi tudi ti in jaz! —

Cankar: "Pobratimi" v "Podobah iz sanj."

"Kakšna je narodnost klerikalne stranke? Internacijonalizem škofovske palice in papeške tijare. Liberalna stranka oznanja internacijonalizem denarne vreče. Socijalno demokratični internacijonalizem sloni na podlagi narodne samouprave in avtonomije..."

Iz Cankarjevega govora 1. aprila 1907.

CG

FEDERACIJA DRUŠTEV S. N. P. J. V

ZAPADNI PENNSYLVANII

se zaveda, kakšno koristno delo je vršil v boju proti narodnim in delavskim zajedalcem pokojni Ivan Cankar. Cankarjevi ustanovi čestitamo, ki nadaljuje z njegovim delom!

ANTON CIPČIČ, preds.

JACOB AMBROŽIČ, tajnik

LOVRENC KAVČIČ, blagajnik

DR. JOHN METELKO

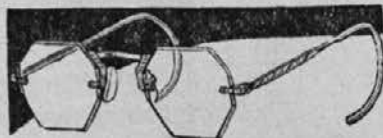
OPTOMETRIST

Preišče oči in določa očala

6417 ST. CLAIR AVENUE

V Slovenskem narodnem domu

Cleveland, Ohio

Želim propagatorju idej Ivana Cankarja — Cankarjevemu glasniku mnogo novih naročnikov!

CANKARJEV GLASNIK

MESEČNIK ZA LEPOSLOVJE IN POUK

II
letnik
1938
+
5.
številka

Enajsti december

I.

Pred enim mesecem se je vse čudežno izpremenilo . . .

Štiri leta — stoletja so se zdela — je ležala na svetu težka, črna noč in sonca ni bilo videti nikjer. V začetku so mislili ljudje, da je vse le slaba šala, po nepotrebnem okrutna, ali kratka kakor neumen dovtip. Oni, ki so razumeli take reči, so povedali, da bo vse kmalu opravljeno kakor so izračunali: paradni pohod, par udarcev sem, par sunkov tja, pa bodo vsi predrzneži, ki se upajo zanikati cesarsko vsegamogočnost na kolnih, jecljaje proseči za milost in prizanašanje. Železna pest je zagrozila in železna peta dovrši delo.

Tisti, ki so razumeli take reči, jih niso razumeli — ne teh reči ne mnogih drugih. Na paradnem pohodu so se oblatile in raztrgale sijajne uniforme, se poškopile s krvjo in izpreminjale v mrtvaške halje. Železna pest, ki je bila, pa ni mogla pobiti, ki je trla, pa ni mogla streti, je začela tem besneje tolči doma, kjer se je mogla upirati le misel v glavi in čustvo v srcu, kjer se je pest mogla stisniti le za hrbtom in se je pogled moral bati, da bi v njem spoznali in čitali, kar so sovražili z vso silo peklenške mržnje. Avstrija se je bojevala slabotno s svojimi sovražniki, a mogočno s svojimi narodi. Iz sovraštva in zatiranja je vstala groza in zagnila narod, deželo, svet . . .

V pusti, grozeči noči je mora tlačila ljudstvo kakor ogromno neznano strašilo, da srce ni moglo utripati, da se misel ni mogla izpresti v glavi, da se niti stok ni mogel izviti iz silnih bolečin. Le pesnik je v strahoti teh sanj videl podobe in njegovo oko jih je zajelo in jih podalo tistim, ki jih niso bili videli, pa so v njih spoznali, kar so bili gledali s slepimi očmi. Odklepal je duri — mnoge s trepetajočo roko, spuščal se brez obotavljanja v brezdanje globočine, da najde tam luč in jo prinese ljudem . . . Videl je grob, ki je segal od planin do morja, mrtveca v njem, tako svetlega in lepega, da so nebeške zvezde za-

maknjene strmele nanj, na njegovih ustnicah pa okamenelo brezmejno trpljenje . . . trpljenje, ki je bilo v umetnikovi duši, v njegovem srcu, trpljenje materino, trpljenje vsega naroda, ki je ves bil v njegovem srcu. Slišal je klic iz velikega groba: lezi k meni, še je prostora dovolj!

Štiri neskončna leta . . .

In pred enim mesecem se je vse izpremenilo. Res — bile so le sanje, še je bil čas, še je bil čas . . . Besede svetnice odrešeni-ce kakor materine so bile resnične. Bilo je zopet Življenje, Mladost, Ljubezen . . .

Pred enim mesecem je bil Cankar bolan, Umetnik je pa užil vso slavo izpolnjenega prerokovanja, vrnitve Miru, obnovitve Življenja. Dolga noč se je skrila pred vzhajajočim soncem, sila je padla, zatajena beseda je glasno zvenela in odmevala od planin do morja in narod je iztegnil roko, da si poslej sam postavlja cilje in utira pot.

Umetnik je pozabil na noč in moro, na ječo in bolezen, na leta strahote; v njegovi duši je zapela božanska sreča in pred njegovimi očmi se je razgrnila davno zasanjana in zaželjena bodočnost kakor prekrasen vrt, kamor drži široka bela cesta . . .

Kakor otrok, ki se mu mati smehlja, ko je ozdravel . . .

Enajsti november je bil Cankarju slave dan. Njemu so vriskale množice, njemu so vihrale zastave, njemu so peli zvonovi . . .

Enajstega novembra.

II.

Enajstega decembra so zopet zapeli zvonovi, ampak drugače so doneli. In množice niso vriskale, temveč so povešale glave in tisoč oči je bilo rosnih in v srcih je kljuvala bolečina, za katero ni opijata. In zastave so se spuščale navzdol . . . Od Rožnika do Golovca, od Trnovega do Šiške, od Vodmata do Viča je šlo pridušeno šepetanje, ki se ni upalo dvigniti glasu, da ga ne zalijejo solze: Ivan Cankar je šel od nas . . . v Veliki grob, kjer je nanj čakala mati, Kette, Murn in vsi, ki so odšli pred njim in ki jim je njegov spomin vedno polagal rože na grob . . .

In glas se je s bliskovito hitrostjo raznesel po Gorenjskem, Dolenjskem in Notranjskem, po Koroškem in Štajerskem in Primorskem, po vsej Dolini Šentflorjanski in dalje, dalje, povsod, kjer je bilo znano in spoštovano in slavljeno Cankarjevo ime. Velika je ta dežela in še vedno se širi — čez Alpe, čez morje, na vse strani.

Le en mesec po dnevu največje slave — in domovina je bila zavita v črnino, žalujoča za svojim velikim sinom, ki ga ni dovolj poznala, dokler je hodil po njenih poljih in gozdovih,

CG

dokler je trpel njene bolečine, dokler je bičal njene grehe iz presrčne ljubezni in pel njeno lepoto iz najvdanejšje ponižnosti.

Najbolj so pa skelela srca tistih, s katerimi je spajal svoje življenje, jim gledal v najglobokejše kote duše, jim povijal rane, jim ogreval nade in jih dvigal iz ponižanja in sramote. Pero, ki je bilo oster meč in žareča bakla, je padlo iz rok umetnika bojevnika — za vekomaj, "razcapanem in zavržencem" je bilo

Ivan Cankar

kakor da je padel iz močnih rok ščit pravice in se razbil.

Cankar je bil mrtev. Toda umrl je kakor Mojzes s pogledom v obljubljeni deželo. Preden mu je bela žena položila roko na čelo in mu s tihim smehljajem povedala, da je prišel čas počitka, je videl, kako se je zagugal kamen na grobu in kako se po strašnem velikem petku pripravlja vstajenje. Štiri leta neizrečnih muk in moreče groze so pobledela v enem mesecu, ko se je preporajal svet. Njegove oči so prodirale megle in gledale, kar

je bilo skrito in nejasno in sklonil je glavo s tolažbo, kakršne ni občutil nikdar prej v razburkanem življenju. Poslovil se je z blaženo zavestjo, da ni živel zaman.

III.

Dvajset let je Cankar v grobu in v tem tako kratkem, pa tako dolgem času se je kolo zopet obrnilo — nazaj.

Kje je obljubljeni dežela, v katero je verjel z vso silo svojega duha? Kje je krasni vrt, do katerega je prodiral njegov pogled v časih najhujše tuge in najvišjega veselja? Ali so bile vse le sanje, vse le prevara pesnikove mogočne fantazije? Ali na koncu vseh koncev vendar zmagajo Grozdi in Grudni in Kantorji, morajo ljudje biti hlapci od vseh začetkov do zadnjega svršetka in bodo pravico vekomaj delili sodniki, ki so jo krojili Jerneju?

Zarja, ki se je razlila po nebu pred dvajsetimi leti, obljubujoča svetel dan, je utonila v črnih mrakovih in temna noč lega na zemljo, da so vse podobe videti zameglene in zabrisane in se življenje pogreza v mučne, bolne sanje. Železne pete bijejo po upognjenih hrbtih in železna pest ukazuje — ne po srcu in duši, ne po globokih mislih, ki so prehodile vse labirinte človeškega srca, ampak po volji divje sile, ki taji človečnost, pljuje na pravičnost in se roga svobodi.

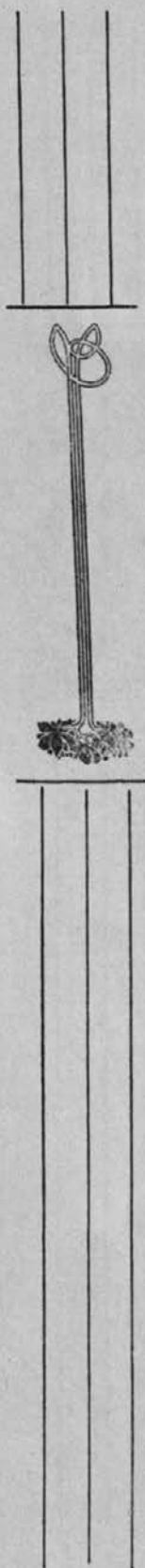
Mandžurija, Etijopija, Španija, Avstrija, Monakovo, Čehoslovaška, ponižana Anglija in osramočena Francija . . . same postaje na poti razgaljene sile. Pridobitve izkoriščanih pogažene, pogodbe raztrgane, svobodna misel v jetniških taborih, mali narodi v strahu in trepetu, ves svet ogromna vojašnica — taki so plodovi zmage, ne zmage narodov, ampak malenkostnih barantačev, glumaških strahopetcev, kvartopirskih silnikov in zakrinskih sovražnikov ljudstva.

Veliki grob ne sega več od naših planin do našega morja, ampak od severa do juga, od vzhoda do zapada in komaj objame oko obsežnost te strašne, črne jame.

Z vsemi onimi milijoni je tudi Ivan Cankar živel zaman . . .

Od svetega Križa pa prihaja glas — glas pesnikov, glas umetnikov, glas bojevnikov in kakor da bi zazvonili zvonovi vsega sveta, zadoni mogočen NE! — Nič drugega. Le "ne" — tako odločen, tako močan, da pove vse, kar je treba povedati.

Cankar je bil na Oljčni gori in na Kalvariji, imel je bridke ure nadčloveškega trpljenja, pomakal je pero v svojo srčno kri in tudi padal je pod križem. Ampak v najtemnejši noči, v najglobokejšem ponižanju mu je ostala vera, upanje in ljubezen — vera v to, kar je iskal Jernej, upanje v izpolnitev, ljubezen do vsega trpečega človeštva. In to je zapustil tistim, za katere je

živel. Po klancu je hodil Cankar in po katakombah, srečaval je krivičnost in izdajstvo, gledal je v življenje, kjer je bujno valovalo in kjer se je skrivalo v temne kote, zrl je v sanje in skozi sanje, in njegov pogled je razmaknil steno in potipal, kar je skrito za zidom — in ni omagal. Pred vstajenjem mora biti veliki petek . . .

To je Cankarjeva največja dedščina: Življenje je romanje, stremljenje, veselje in boleost, uspeh in razočaranje, križev pot in trnjeva krona, toda pred vsem: Življenje je boj. — Le s tem spoznanjem je mogoča vera, ki ni poeta nikdar zapustila, da bodo mizo zasedli razcapanci in zavrženci.

Treba je, da se združijo hlapci — za boj; tedaj jih bo vodil Cankarjev duh — tja, kjer ne bo več hlapcev ne zavržencev.

Stremljenje za svetlobo in za zlatim ciljem je bilo in bo. Kakor je večno to neumrjoče stremljenje, tako je neumrjoč Cankarjev spomin. A le tisti, ki mu slede v boju, imajo pravico, zaklicati:

Slava mu!

Človek

Ivan Zorman

IVANU CANKARJU V SPOMIN

Spoznal človeka si do dna,
dejanja in nehanja vsa;
zajel tegobe in krivice
in vrisk in jok zemljanov blodnih.—

Od zore do noči pri setvi, žetvi,
ob vdani prošnji, trdi kletvi
potan, močan se človek trudi,
pa sredi polj in vrtov plodnih
izmučen od gladu se zgrudi.
Pravice in ljubezni prosi,
a bližnji mu le trnje trosi.
Zapleše divji vojni ples,
spreminja lepi svet v puščavo;
poplača z gladom vojni kres,
ki je plamtel za "čast in slavo."
In kakor čudodelnik bistri,

ki v gledališču čara, vara,
se človek s stroji in registri
v glumaštvu trdem vara, stara.
Trpi, molči, zapira šole,
da bi armade mu cvetele;
pusti umirati sokole,
da črne vrane bi živele.

In vendar Tvoja duša verna,
ljubezen Tvoja neizmerna
sočutno v hlapca zre Jerneja,
ga dviga iz nižin zablod,
izmučeno mu boža lice,
utira mu srečnejšo pot
in v zarji novega človeka
mu kaže svetlo luč pravice.

Ob dvajsetletnici Cankarjeve smrti

ANGELO CERKVENIK

E OZRITE SE v prekletstvo in trohno-bo, vsi vi tisoči in milijoni, ki ste koprneli z menoj! Vsi vi, ponižani in užaljeni, vsi vi zaslužnjeni in obremenjeni — zdaj, ko je naš dan, pojte hozana in aleluja! Iz bičanja in iz križanja, iz sramote in trpljenja je vzrasel naš dan, do nebes se je povzdignil naš križ — pojte mu hozana in aleluja!”

Kako zelo smo Cankarju verjeli, kako smo po velikem pokolju z utripajočim srcem prisluškovali tem njegovim velikim besedam! Kakor da so bile njegova oporoka, ki jo je napisal ob svoji smrtni uri!

Saj je tedaj proletarijat vsega civiliziranega sveta od vzhodne do zahodne obale Pacifika, od Arktide do južnega polarnega ozemlja verjel, da je prišel njegov dan, da je povzdignil svoj križ do nebes.

Pa se je bil le dvignil izpod težkega križa, dvignil se je mogoče petič, nemara že desetič, dvignil se je ter spet padel pod pretežkim bremenom, ki mu ga je zgodovina ljudskega rodu naprtla na utrjena in utrujena ramena.

Verjel je, da mu je potrebno samo še prag prestopiti ter bo stopil v deželo večnega sonca.

Verjel je, pa je spet padel.

Danes ječi pod neznosno pezo okovanega križa.

Ni samo zavedni proletarijat verjel. Ves svet je verjel; en del s strahom in trepetom, en del z občudovanjem in navdušenjem, ves svet je verjel v vstajenje ponižanih in užaljenih, zaslužnjenih in obremenjenih.

Le tako moremo doumeti, zakaj so se ob njegovi smrti prav vsi, vsi enako vztrajno in poglobljeno zanj navduševali, zakaj so si ga prisvajali črni in beli, se ob njegovem grobu prepirali, čigav je, kdo ga bolj ljubi, kdo mu izkazuje večjo čast in spoštovanje!

Tedaj smo se začudeni vpraševali:

Kaj je Cankar storil, kaj je takšnega napisal ali spregovoril, da so ga vsi hiteli proglašati za svetnika, za vzor rodoljubarstva?

Vprašali smo se:

Ali je mogoče, da iskreno cenijo in ljubijo

Cankarja tudi tisti, ki jih je vse svoje življenje brezobzirno bičal in preganjal, da niso imeli pred njim ne miru ne pokoja?

Potolažili smo se. Menili smo:

Ne more biti drugače, zakaj “iz sramote in trpljenja je vzrasel naš dan, do nebes se je povzdignil naš križ!”

Verjeli smo, da so se grešniki skesali — veliki in mali grešniki.

Rekli smo, misleči na dobrega pastirja:

Dobremu pastirju je več za eno izgubljeno ovco, ki se je vrnila v njegov hlev, nego za devet in devetdeset ovac, ki se niso bile nikdar izgubile.

Pozneje pa smo spoznali, da ni še prišel naš dan, spoznali smo, da smo praznovali komaj praznik oljk in slavnostnega obhoda po jeruzalemskem mestu. Moral je zatorej priti še veliki četrtek, moral je priti Judež, ki je za trideset srebrnikov ponižane še enkrat ponižal, užaljene še enkrat užalil, zaslužnjene in obremenjene še enkrat zaslužnil in obremenil.

Prišel je, ali pa bo mogoče šele prišel — veliki petek. . .

Peza križa, pod katerim ječi danes proletarijat, se bo nemara še stopnjevala.

Ali je tedaj čudno, če so se danes odvrnili od njega tisti, ki so ga proglašali za svetnika in vzor rodoljubarstva? Ali je čudno, če se danes sramežljivo umikajo v senco, ko se spomnijo, kako je tedaj čez vso mero in spodobnost prikipevalo njihovo “navdušenje”?

Tako se je zgodilo, da so Cankarja iztrgali iz šolskih čitank, da prepovedujejo vprizarjanje njegovih dramskih del, tako se je zgodilo, da je Cankar spet tujec med svojim narodom, zgodilo se je, da ga resnično ljubijo in negujejo spet samo najboljši in najzavednejši izmed delavnega ljudstva, tistega ljudstva, ki ga je s svojim trpljenjem — ustvarilo!

O, danes dobro vemo, zakaj so mu klicali: hozana!

Trepotali so v strahu za svoje rumene cekine! Vpili so ž njim vred proti Dolini šentflorjanski, proti pobeljenim grobovom in pobarvanim rodoljubom, kričali so, da bi prekričali cvenk svojih cekinov. . .

Kakor hitro pa so zaslutili, da ni še prišel naš dan, da je proletarijat v usodnem zgodovinskem razdobju prepustil vajeti svojemu sovražniku, so se oddahnili ter so spet začeli šteti kar na ves glas rumene cekine. . .

Proletarijat, ki je spoznal svojo zmoto, je moral nujno doumeti, kako težak in dolgotrajen, kako nečloveški boj ga še čaka. V trenutkih slabosti in trpljenja mora bolj ko kdaj prej iskati opore pri svojih velikih vzorih, pri svojih velikih bojevnikih.

Kdo pa je med nami silnejši bojevnik, nego je bil in je Ivan Cankar?

Ali je slovensko ljudstvo kdaj dalo večjega in pogumnejšega ter bolj požrtvovalnega bojvnika? Ni ga dalo, zakaj Cankar je bil in je največji umetnik, ki ga je do današnjega dne rodila slovenska mati! Biti umetnik pomeni namreč: biti bojevnik, pomeni rušiti in hkratu ustvarjati, ustvarjati najčudežnejše, ustvarjati milijonletnega hrepenenja hotenje in cilj, ustvarjati — s v o b o d o !

Svobode pa ni ter je ne bo, dokler bo človek vkovan v spone — z l a t a !

Vkleniti moč zlata — to je bilo in je vodilo vseh velikih umetnikov, to je bilo tudi vodilo Ivana Cankarja.

Bojevniki v njegovih številnih spisih — naj prav posebe omenim "Hlapca Jerneja in njegovo pravico," dramo "Za narodov blagor" in dramo "Hlapce"! — vsi ti bojevniki tvorijo vojsko, ki ji trajno ne bo kljubovala nobena sila, zakaj le-ti so glasniki tistih, ki ustvarjajo in so ustvarili vse, kar obsegata pojma kulture in civilizacije.

Kdor bi morebiti utegnil samo za bežen hip podvomiti o življenski sili njegovih bojvnikov, naj odpre katero koli njegovo bojno dramo, naj odpre samo "Hlapce" — zazrl bo začuden v tem ogledalu natančno podobo naših, prav današnjih družabnih razmer, v brušenem steklu bo uzrl podobo dveh svetov, podobo bojvnika, ki se ne da vkovati v okove zlata, v spone skledle leče in tolste krače, uzrl bo podobo brezimne črede ovac, ki bi si za trenutno pašo dala ostriči ne samo volno, marveč postriči tudi repe in ušesa in celo glave, če bi se le kako dalo brez glave — žreti. . .

Brušeno steklo nam bo jasno osvetilo podobo moža s hrbtenico, ustvarjeno iz tvarine jelku podobne, ter podobo spake, ki ima namesto

hrbtenice protezo iz gumija, spake, ki ji je dano s hrbtenico uganjati rekorderstvo cirkuških akrobatov.

Odprimo knjigo, videli bomo moža, ki umira v boju za skorjico kruha, pa ne morebiti prvenstveno za skorjico svojega kruha, marveč za skorjico kruha vsakogar in vseh, zakaj pravica vsakogar, ki ga je rodila človeška mati je, da ima košček kruha!

Videli bomo hkratu stvaritev, ki se imenuje človek, stvaritev, ki ji je pečena piška edini smoter življenja, pa čeprav gre ta piška na račun skorjice črnega kruha za deset, za sto, za tisoče mož in žena in otrok.

Odprimo knjigo danes in jutri in vsak dan: Slišali bomo resnico iz ust bojvnika, resnico, kakršne ni pri nas povedal nihče pred Cankarjem, še mnogo manj pa po Cankarju.

Slovenci smo majhen narod. Ali je mar čudno, če nam da komaj nekoliko stoletij takšnega bojvnika in glasnika resnice?

* * *

Ob dvajsetletnici njegove smrti se ga spominjamo, ne zato, da bi ga častili, ne zato, da bi mu vpili: hozana, hozana! Zakaj lahko je vzklikati: hozana, mnogo teže pa je boriti se, ramo ob rami, z njim!

Spominjamo se ga danes in vsekdar, spominjamo se ga v prvi vrsti zaradi tega, da si izprašamo vest:

Kaj smo storili, kar nas upravičuje, priključiti se občestvu, čigar vodnik je bil in je — Ivan Cankar?

Le tako in le takšni bomo utegnili uresničiti, če ne vse, pa vsaj drobec Cankarjeve velike preroške besede:

"Narod si bo pisal sodbo sam; ne frak mu je ne bo pisal, ne talar!"

"V gledališču igrajo lepo moderno ali pa tudi klasično dramo. Drugo jutro že prepevajo po Ljubljani tisto ljubeznivo pesem "To ni za ljudstvo!"

Naše ljudstvo ne mara takih reči, naše ljudstvo ni zrelo za take reči, ne ponujajte našemu ljudstvu torte, ko je komaj žgancev vajeno! In res — moderna ali klasična drama izgine sramotno z odra, na odru se pa prikaže domača umetnost, ki ima na čelu zapisano geslo "Ejduš" in "ga že maja."

Cankar: "Slovensko ljudstvo in slovenska kultura?"

Novi hlapci

IVAN MOLEK

IVAN CANKAR leži na smrtni postelji.

Nepremagljiva pest ga drži za vrat, so pa momenti, ko pest popusti in dovoli žrtvi, da se oddahne in umiri. V teh odmorih je Ivan Cankar spet stari Cankar, ki pozabi na bližajočo se smrt in vrne se mu zanimanje za predmete in probleme, katere je vse svoje dozorelo življenje tako marljivo analiziral, razčlenjeval in jim dajal konkretne oblike razumevanja.

Ob njegovi postelji sedi njegov zvesti prijatelj Mirko Vrlin.

— Ne muči se zdaj s tem, kar se godi pri nas in po svetu, Ivan. Ni vredno. . . Porabi raje dragocene hipe, kadar ti takole odleže, za umirjenje svojih živcev in to ti morda podaljša življenje.

— Ne skrbi zame, Vrlin. Moje misli so spet normalne, jasne. To je morda moj zadnji odmor — zato pa, prijatelj, ne trati dragocenega časa! Povej mi, kako je z našim ubogim ljudstvom. Ali je že vse izgubljeno? Vem, da so moji slovenski siromaki zapisani strašnemu ponižanju — odkar se je svetovna vojna končala z zmago Nemčije, preklete cesarske Nemčije! Daj, razodeni mi najnovejše novice.

— Oh, dragi Ivan, zavidam te! Ti odhajaš — in rešen boš tega, kar nas še čaka. V tem trenutku se mi zdi, da je bilo vse naše delo zaman. . . vse naše žrtve so bile zaman — gore žrtev med vojno in vse tiste naše svete žrtve iz dolge dobe dramljenja iz tisočletnega spanja in vstajanja k socijalni zavesti. . . Vse to bo zdaj poteptano, zabrisano in izbrisano!

Cankar strmi v strop in nemo prikimava.

— Vprašuješ me po najnovejših novicah, Ivan. Takšne so, kakršne so bile pred tremi dnevi in pred enim tednom, samo postoterjene, potisočerjene so. Saj si lahko misliš. Odkar je Viljem strl francoske, angleške in ameriške armade in je diktiral zaveznikom barbarsko premirje — ne poznata prusovska ošabnost in maščevalnost nobene meje. Avstro-Ogrska je že šla. . . Viljem se baha, da je on s svojim Bogom vred obvaroval avstro-ogrsko monarhijo poloma in razpada in zato mora biti zdaj

njegova; — sploh mora biti njegovo vse, kjer je kaj Nemcev. Voditelji Poljakov so že njegovi hlapci in Čehe ter Slovake je zadnje dni tako steroriziral, da so krotki ko jagnjeta.

— Čehi! Svobodoljubni in demokratični Čehi, ki so se toliko žrtvovali med vojno! Kaj doživljamo?

— Nič se ne čudi, Ivan. Poglej Francoze, ki so tudi krvaveli, da je bilo strah. Viljem jim zdaj predpisuje režim, ki bo hlapčeval njemu. Angležem takisto. V Ameriko je pa poslal brigade agitatorjev, da mu tamkaj pripravijo tla za kolonijo. . . Prihodnja Viljemova kampanja bo v Rusiji, katero namerava razkosati in vsak kos bo nova Viljemova satripija.

— Revolucija v Rusiji je torej bila zaman! Tudi to je prišlo. . .

Cankar si zarije glavo pod blazino.

— Ne čudi se. Še hujše novice so — pred našim nosom se dogajajo, prav med nami. Prusjaki prihajajo v naše kraje kar v trumah. Naše imetje popisujejo in ocenjujejo, naše prirodne zaklade. S seboj so privlekli dolge tovarne vlake in čim eden odide, prideta dva druga. Vse nam bodo pobrali. Samo jemljejo, ne dajejo pa nič. . . Naše dobro žito plačujejo z obljubami, naše dobre krave in svinje zamenjavajo za frnikule. . . Ljubljana je polna Prusjakov. Naše časopise komaj še lovi sapo. Samo še berlinska oficijozna poročila objavlja in le "Živio Viljem!" sme še vzklikniti. In kaj misliš, dragi Ivan, kaj počenjajo vpricho tega naši veliki rodoljubi, naši številni reševalci naroda in vsi naši živio-domovinci?

— Lahko si mislim. . .

— Postali so najpokornejši hlapci — postali so "realisti" — nov naziv, ki pokriva največjo potvoro. . . Ne samo klerikalci, ki so prej krivili hrbte pred cesarskim Dunajem, tudi takozvani naprednjaki zdaj derejo v hlapčevsko procesijo, katera se vleče — osem moč vstric — od Ljubljane do Maribora. Tako je!

— Zdaj bi pa rad ozdravel, Vrlin! — Da, ozdravel bi rad, in če bi ozdravel, bi napisal

žgočo dramo o novih hlapcih, tako strašno dramo, da bi se je jaz sam plašil! —

Mirko Vrlin se bolestno nasmeje.

— Verjamem, verjamem, Ivan, da bi ti napisal dramo o novih hlapcih, če bi bil zdaj zdrav — dramo, iz katere bi švigalo milijon bičev in škorpionov, ali kaj bi ti to pomagalo? Kaj bi pomagalo nam, ki škripljemo z zobmi? Kdo bi zdaj natisnil tvojo dramo in kdo bi jo razpečal? — —

— Veš kaj, Vrlin. Pravijo, da umirajoči imajo preroški privid. To je sicer zabloda, ali včasih je zabloda resničnejša od vse "realistike." Čuj — jaz imam privid, prav v tem momentu

vidim vse Viljeme na tleh — strte; — vidim vse hlapce pometene s tega sveta in vidim same svobodne ljudi, ki ponosno drže glavo pokonci; — vidim naše siromašne ljudstvo svobodno, vidim svobodno Evropo, ves svet je svoboden... Vidim svet, ki ne pozna več vojne ne terorizma, ne hlapcev in ne tiranov... Vi, ki ostanete živi še nekaj let — delujte za ta človeški svet! — — —

Ivan Cankar omahne na blazino. Bil je nezavesten.

Vrlin se skloni nad njim.

— Ivan! Ivan! —

Tom Mooney in njegova pravica

IVAN JONTEZ

O je Ivan Cankar pisal zgodbo o hlapcu Jerneju, ki je zaman hodil od ene gosposke do druge in do samega cesarja, išoč svojo pravico, gotovo ni slutil, da se je tedaj v daljni Ameriki že pripravljala drama, ki je imela postati za čudo podobna njegovi povesti, drama, ki je vtisnila njegovemu nesmrtnemu delu svetovni pečat. Ali zgodilo se je tako.

Tom Mooney je bil tedaj mlad mož, delavec, ki se je zavedal, da se je njegovim tovarišem delavcem in njemu godila krivica, da so bili dnevno okradeni za sadove svojega dela, kakor je bil okraden hlapec Jernej. Ker pa ni bil eden tistih, ki pohlevno prenašajo krivico, se ji molče pokore, se je pridružil iskalcem in bojevnikom za pravico. V tem se je razlikoval od hlapca Jerneja: on je uvidel, da pravice ni mogoče primoledovati od onih, ki jo zanikajo, pa je šel v boj, da jo tovarišem v nevolji in sebi pribori. S tem dejanjem je postal nevaren puntar v očeh peščice ljudi, v katerih sebičnem interesu je bilo, da ostane pravica jetnica v temnici s stoterimi zapahi in ključavnicami, dočim naj svetu vlada podvrženka, katero so v svoji brezmejni otopelosti za tisto, kar je človeku najdražjega, imenovali z imenom v temnico vržene hčerke Luči. In ti ljudje so se domenili: "Nepokornega hlapca je treba kaznovati in njegova usoda bodi opomin vsem, ki bi se predrznili hoditi

po njegovih stopinjah, da ni dovoljeno, iskati drugačnuo pravico kot je ta, ki jo delimo mi!"

Ivan Cankar je bil še živ, ko je v daljnem San Franciscu počila smrtonosna bomba, razmesarila na tucate nedolžnih ljudi in vrgla senco vešal na Toma Mooneyja. Kar je sledilo, je znano vsemu svetu: s pomočjo podkupljenih prič skrajno dvomljivega poštenja, katerih izpovedi so že zdavnaj dobile žig krivega pričevanja, je bil Mooney obsojen na vislice — in vrv bi bila njegov delež, da se ni zgrozil nad to ogabno justično farso ves pošteno misleči svet in protestiral ter s tem protestom dosegel, da se je oglasil predsednik Wilson in preprečil Mooneyjevo smrt.

Mooney je prišel v zapore San Quentina v Californiji, da tam preživi vse svoje dni kot živi klicaj, ki naj opominja delavce, da jim njihov gospod prepoveduje iskati drugačno pravico od te, ki jim jo kroji on sam.

Od takrat se je svet postaral za dve desetletji. In dve desetletji že se bije boj za Mooneyjevo osvoboditev. Od Poncija do Pilata so šli v teh letih njegovi zagovorniki, od vaškega sodnika do cesarja — do najvišjega sodnega stola v deželi. Ali nikjer niso našli pravice za bojevitega hlapca Jerneja iz Californije, za Toma Mooneyja, borca za pravico za vse, katerim je zanikana.

In tako je danes, več kot dvajset let po smrti avtorja "Hlapca Jerneja in njegove

pravice", še vedno v sanquentinski ječi mož, ki ni storil nikomur nič hudega, temveč se je z golj odločil, poiskati in osvoboditi pravico, ki jo današnji gospodarji drže zaprto v ječi s stoterimi zapahi in ključavnicami.

"Tom Mooney mora ostati živi opomin vsem nezadovoljnim!" je njihova zapoved, kateri se vklanajo njihovi sluge v javnih uradih Californije.

Njihova želja je izpolnjena!

Po njihovi lastni zaslugi je danes Tom Mooney plameneč klicaj, ki opominja vse hlapce Jerneje, da ne bodo deležni pravice, dokler se ne bodo odpravili na pot, jo poiskali ter jo osvobodili iz njene temnice.

Sama od sebe se ne more osvoboditi.

Samo od sebe se ne zgodi nič. — Iz semena zraste drevo. . .

1893 - 1938

Leta 1898 je Cankar ob priliki odkritja Mickiewiczewega spomenika v Varšavi napisal pesem, ki je bila tako rekoč naslovljena na ruski carizem, pod katerim je bila takrat Poljska. Danes, po štiridesetih letih bi bilo treba le zamenjati stih, ki omenja poljsko zemljo, pa bi veljala za sedanje razmere v Evropi še bolj kot takrat. Konec pesmi se glasi:

Narod je mrtev.

Mrtvaški prt težko na njem leži,
ugasle so oči globoke,
na prsih sklenjene so vele roke,

na licih je ostala črna kri.

A tam pod prtom se pesmi glasijo
in rane globoke krvavijo
in ranjena srca čakajo . . .

Nobena ustna niso se zgenila—
streljajte v ta mrtvaški molk!
Hej, kak se tam stiskajo pesti,
kako se bleščijo ponosno oči—
kot tisoč rosnih mečev.

Nekateri kritiki še vedno očitajo Cankarju — pesimizem . . .

Rojstvo hlapca Jerneja

IVAN VUK

Zgodba o nastanku Ivan Cankarjeve po-
vesti "Hlapec Jernej in njegova pravica."

Za 20letnico Cankarjeve smrti po
Etbin Kristanovem spisu: "Jerne-
jevo rojstvo" in po pesmi Jože Šir-
cela: "Jernejeva pravica," priobčeni
v clevelandskem "Cankarjevem Glas-
niku" — priredil *Ivan Vuk*.

O S E B E:

IVAN CANKAR

DOBRI PRIJATELJ

MOŽ Z DEŽELE — HLAPEC JERNEJ.

Vrt. Na vrtu lopica z mizico in klopjo. Poletni
sončni popoldan.

1. PRIZOR.

IVAN CANKAR (*golorok, sedi v lopici in
popravlja neki svoj rokopis. Od nekod se sliši*

*zbor, ki mrmraje poje pesem "Lepa naša do-
movina." Polglasno govori sam s seboj): "Lepa
naša domovina!"* — Povprašujem tiste, ki
delajo za kruh od rane zore do pozne noči, kje
je vaša domovina. Pa mi odgovarjajo po vrsti:
"Lani je nemška zemlja pila mojo kri, tirjala
moj davek; letos pije in tirja avstrijska zem-
lja; čez leto dni morda bom služil v Ameriki.
Moja pot gre tja, kamor ukazujejo tisti, ki
imajo oblast. Od tvornice do tvornice, iz rud-
nika v rudnik, s polja v mesto, od dežele do de-
žele; in nikoli me ne vprašajo: kje je tvoja
domovina? Vprašajo le: koliko je še vredno
moje delo, koliko je še v mojih žilah krvi? In
kadar ni več krvi, ukažejo: pojdi! Pojdi in išči*

**) Odlomek iz Cankarjeve črtice istega
naslova.*

si domovino, poišči si jo kraj ceste, v jarku! Ali kadar se jim zahoče, mi obesijo tornister na hrbet in velevajo: Hiti, umri za našo domovino! Zakaj njih je domovina in njih je oblast! Jaz sejem in žanjem, branim hišo in polje; ali ne setev ni moja in ne žetev, ne hiša, ne polje.

(*Popravlja rokopis. Trenutek molk, samo akordi pesmi se slišijo.*)

Jaz, bratje, pa vem za domovino in vsi jo slutimo. Kar so nam siloma vzeli, za kar so nas goljufali in opeharili, bomo dobili povrnjeno in poplačano s stoterimi obrestmi! Naša domovina je boj in prihodnost: ta domovina je vredna najžlahtnejše krvi in najboljšega življenja. Iz muke, trpljenja in suženjstva nešteti milijonov bo vzrastla naša domovina: vsa ta lepa zemlja z vsem svojim neizmernim bogastvom. Tedaj bodo le še grenak in grd spomin te gosposke domovine, na suženjstvu zidane, s krvjo in solzami gnojene, sramota človeštvu, zasmeh pravici.

(*Petje preneha.*)

Drugačno melodijo bo dobila pesem o "lepi naši domovini!"

2. PRIZOR

MOŽ z DEŽELE (*star očanec, suhljat, visok, ponošeno oblečen, s palico v roki in s torbo preko pleč, prihaja. Simpatičen pojav. Čuti se v njem kmečka zadrega. Bliža se z negotovimi koraki. Nekako v zadregi privzdigne klobuk*): Dober dan!

CANKAR (*pogleda*): Dober dan, očka, dober dan! Ali k meni?

MOŽ z DEŽELE: Ne vem, če sem prišel prav. Gospoda Dobrega Prijatelja iščem!

CANKAR: Dobrega Prijatelja? Kaj pa bi radi?

MOŽ z DEŽELE: Pravice iščem! Pa sem slišal, da gospod Dobri Prijatelj zna pomagati. Njegova beseda, pravijo in nasvet, je tehten. In sem prišel.

CANKAR (*se čudi*): Pravice iščete!?

MOŽ z DEŽELE (*prikima*): Da, pravice!

CANKAR: Res škoda! Ali Prijatelja ni doma. Nekje v mestu je. Sicer pa lahko tudi meni poveste. Tudi jaz sem njegov prijatelj.

MOŽ z DEŽELE (*ugiba*): Škoda! Dolga je bila pot!

CANKAR: Kar sedite, očka! Sem k meni! Morda vam tudi jaz lahko povem, kje je pot k pravici!

MOŽ z DEŽELE (*sede*).

CANKAR (*bodreče, radovedno*): Kar začinite!

MOŽ z DEŽELE:

Jerneja me kličejo . . .
Robotal sem petdeset dolgih že let,
sezidal sem hišo ponosno;
zdaj njive rodijo in drevje gre v cvet
in klasje priklanja se rosno.
A jaz—kam položil bi staro glavo?
Kje zame kotiček ostal je?

CANKAR (*mu seže v besedo*):

Kako? . . . To mi v glavo ne gre?

MOŽ z DEŽELE:

Le dajte mi, da vam povem . . .
Pravice, so rekli, da zame ni,
pravice ne daje mi delo;
za njega, ki vse svoje žive dni
ne pluga ne brane dotaknil se ni,
sem kopal, oral in sejal in sadil
in s sragami potnimi zemljo škropil
in mnogo sem bilko s krvjo še zalil.
O plodno je bilo to delo.
On gleda na žetev veselo,
ker vse je njegovo, a moje ni nič.
Pod streho si gnezdo sezidal je ptič—
jaz izbice nimam, da trudne kosti
spočile od dolgih, pretrudnih se dni
in v hišico belo ne smem,
ker—pravijo—zame prostora tam ni.

CANKAR (*mu seže v besedo*):

Ej, kdor je to pravil, pravičnost je
daval;
kdo tako vam čudno je pesem zapel?

MOŽ z DEŽELE:

No—Sitar je rekel: Ti hlapec si bil,
za tebe ni tu več prostora.
Glej, da si boš culo še danes povil—
iz poti! ti stara pokora!

CANKAR:

Norčavo je to in verjeti kar ni,
da vest komu v duši tak trdo zaspi.

MOŽ z DEŽELE:

Saj meni se tudi je zdelo tako.
Pogledal po strani sem, rekel sem to:
"Rad šališ se, Sitar, ker vsega si sit,
dovtip tvoj je včasih v surovost zavil.
A meni za šalo v teh dnevih ne gre;
le preden še smrt mi vsa vrata zapre,
užil bi na domu rad nekaj miru.

ko pride pa ura, naj grob mi bo tu . . .
Pravica je taka, pošteno je to."

CANKAR:

A Sitar?—Kaj on je povedal na to?
Še dalje je šalo uganjal grenko?

MOŽ z DEŽELE:

"Kaj!"—vzročil je, "ti si bil hlapec
pri meni!

Še danes si culo na rame zadeni,
nikoli na moj ne povrni se svet!
Poberi se, hlapec in bodi proklet!—"Vzkipel je v meni. Kdo miren bi bil,
če tako bi plačo za trud svoj zavžil?
"Pa kje je," sem vprašal ga, "taka
postava,

da tisti, ki zemljo oplodil je vso,
po svetu za kruhom naj tava,
lenuh pa užije dobroto naj vso?"

CANKAR (*mu seže v veselo*):

Cekin je cekin.—A pravica je moč!

MOŽ z DEŽELE:

To Sitarju sam sem povedal v obraz.
Saj mislim, da takrat oblil ga je
mraz . . .

In šel sem k sodnikom, da oni v to noč
posvetijo z lučjo resnice.

(*Zamahne z roko.*)

Za grmom ne najdeš potice . . .

(*Se bridko nasmeje.*)

Sodniki? . . . Učil jih postave je vrag.
"A kakšno pravico prišel si iskat?"
me prvi gospod izprašuje.

"Ni v knjigah je take, ki ti bi jo rad;
postava ti zmot ne varuje . . ."

Pogled ni bil jasen in glas ni bil blag.

"Ni zmeta!" je v meni zarjulo
in strupa v srce mi nasulo.

Po sili hladil sem si jezo in srd.

Sodnik je—le dušni mu vid je zastrt,
razumel bo, kadar mu vse razložim
in potlej pravico pošteno dobim.

"Jaz kopal, oral sem in sam sem sejal,
a Sitar, ki delal ni, mi je dejal,
da vse je njegovo, me z doma spodil
in z bičem, če vrnem se, mi je pretil.

Zdaj star sem, sodnik, a berač jaz ne
bom.

Povej mu! Rzsodi! Odpre naj mi
dom."

Sodnik pa me gleda: "Ti hlapec si le,
a on gospodar; in njegovo je vse . . ."

(*Povesi glavo, potem nadaljuje.*)

In drugi sodnik je govoril tako
in tretji ponavljal mi pesem je to
in bilo je kot da je konec sveta . . .
nebo se podira in zemlja zija . . .

CANKAR (*posluša in maje z glavo.*)

MOŽ z DEŽELE (*se odkašlja*): Pravice
ni bilo pri sodnikih, ni je bilo v knjigah, ni je
bilo v dušah. Obup me je grabil s koščenimi
prsti in v največji bolesti sem zakričal: "Kje
je pravica?!" — "Cesar jo deli s prestola," so
mi odgovorili. Zasvetilo se je v črni noči . . .
"Da, da," sem pomislil. "Tam je pravica. K
svetlemu cesarju pojdem." . . . In sem šel. —
Dolga je bila pot, težka je bila pot. Ali šel
sem! Hotel sem videti resnico. Pa so me zgra-
bili žandarji. — "Kam?" — "K cesarju!" —
"A puntar, zarotnik!" so rekli in me vrgli v
ječo.

CANKAR: Res, čudna pravica!

MOŽ Z DEŽELE (*nadaljuje*): Potem so pri-
šli, nič niso rzsodili, ampak me z žandarji
odpeljali v domačo občino—kot postopača.

Pred cerkvijo tam sem zakričal:

"Kje Bog je! O, kje je pravično nebo?"

Iz cerkve ljudje so stopili,

psovali in mi pretili,

"brezverec," je mnogi zakričal.

CANKAR: A župnik?

MOŽ z DEŽELE: Župnik je zmajal z gla-
vo. Tolažil me je, govoreč: "Potrpi, Jernej!
Bog je pravičen! — "A kje je pravica?" sem
vprašal. — "Pri Bogu," je odgovoril. "Vanj
zaupaj!" (*Razširi zdvojen roke*). K Bogu pa
poti ne poznam! (*Vstane*). Gospoda Dobrega
Priatelja nisem našel. Pravico pa hočem!
Zbogom! (*Odhaja. Že na cesti*). Vzel si jo bom
sam!

CANKAR (*pogleda za njim, pa je že iz-
ginil.*)

3. PRIZOR

CANKAR (*gleda še vedno za njim*): Ta-
krat je bilo. V koledarju je stalo leto 1905. Na-
rodi so zahtevali splošno in enako volilno pra-
vico.

(*Godba od daleč igra akorde marseljese
in sicer prve 4 takte in zadnje 4 takte.*)

Na Dunaju so korakale impozantne mno-
žice delavstva od devetih zjutraj pa do štirih
popoldne. Videl sem in gledal sem . . . V mali
Ljubljani pa je korakalo v sprevedu—kakor

so ocenila sama oblastva—nad dvanajst tisoč ljudi. Vsi se zahtevali pravico! Splošno in enako volilno pravico.

(Godba utihne. Pokima z glavo.)

Da, dobili so jo—z bojem.

4. PRIZOR.

DOBRI PRIJATELJ *(prihaja. Mladosten in živahen)*: O, Ivan, pozdravljen! *(Si sežeta v roke)*.

CANKAR *(smehljaje)*: Nekdo te je iskal.

PRIJATELJ: Kdo?

CANKAR: Nič kaj nenavaden človek. Star kmetič z dežele. Rekel je, da je Jernej. Ne zameri, opravil sem mesto tebe, ali pravzaprav, nič nisem opravil. Odšel je, ne da bi me poslušal.

PRIJATELJ: Kaj pa je hotel?

CANKAR: Povedal mi je povest, kako ga je opeharil gospodar. Petdeset let mu je delal, a zdaj ga je odslovil, češ, star je že in neraben. In zdaj išče pravice.

PRIJATELJ: In jaz bi mu jo naj dal, kaj?

CANKAR: Verjel je, da mu ti pokažeš pot do nje. Bil je že pri vseh mogočih oblastnikih. Povsod so mu rekli, da ni takega zakona, ki bi delil pravico, kakršno on išče.

PRIJATELJ: Velika je vera v njem. *(Si pogladi lase)*.

CANKAR: Je pač eden izmed tistih ljudi, ki so pretrdo prepričani o svoji pravici in ne morejo odnehati z mislijo, da le še niso našli prave poti, po kateri naj bi šli. In verujejo, da ti poznaš nekakšno skrivnostno stezo, ki mora nekje biti in da pač na svetu mora biti nekje pravica. In tisti, ki jo išče na pravi način, jo mora najti.

PRIJATELJ: In ti si ga poslušal?

CANKAR: Tudi ti bi ga bil. Vreden je bil usmiljenja. Hudo mu je bilo v duši, vem, dasi tega ni pokazal. Ali, pomoči ni. Vstal je, nehote, podzavestno čuteč, da mu steze k pravici ne morem pokazati in da ne kaže nič drugega kakor da si jo vzame sam. Odšel je!

(Trenutek molka. Vstane in gre iz lope.)

Vzklíkne:

Ta človek je simbol!

PRIJATELJ:*(pogleda Ivana Cankarja)*.

CANKAR *(vneto, preroško)*: Saj je pravica na njegovi strani. Ampak na vsem svetu ni prostora, kjer bi jo našel. To se pravi—

pravica je in ni pravice . . . Zdaj mi prihaja na misel, da je na milijone takšnih kakršen je on, Jernej. Iščejo pravice, pa ne poznajo poti do nje. Hlapci, ki so sejali, orali, kopali, kosili, mlatili—a nikdar za sebe, želi—a nikoli za sebe . . . To je povest!

PRIJATELJ: In jo napišeš?

CANKAR *(gre z roko skozi lase, oči mu zažare)*: Že jutri začnem pisati. Tu, pri tebi, v tej lopi bom pisal. "Hlapec Jernej in njegova pravica" bodi naslov povesti tisočih in milijonov!

PRIJATELJ *(se nasmehne)*: A konec? Kakšen naj bo konec?

CANKAR: Ko je odhajal, je rekel: Pravico hočem! Vzel si jo bom sam!

PRIJATELJ: Kako?

CANKAR *(zmiga z rameni)*: V plamenih je hiša in skedenj gori . . .

PRIJATELJ *(maje z glavo)*: Jerneja bodo v ogenj zagnali.

CANKAR: Takšna je resničnost za posameznika, ki išče pravico.

PRIJATELJ: Pisal boš za one, ki bodo razumeli. Za tiste, ki ne bodo čitali le besed, ampak silno misel, ki jo odevajo, za one, ki bodo videli v požaru več kot skedenj, več kot Jernejevo izmučeno truplo, za one, ki bodo vedeli, da si rekel tudi "da," ko si zapisal "ne."

CANKAR: Če nočeš, da te vržejo s tvojo pravico vred v ogenj, moraš najti drugo, pravo pot. Danes jih ne bo dosti razumelo, a pride čas, ko bodo razumeli vsi . . .

(Nekoliko s povzdignjenim glasom. Godba nekje igra zadnjih šest akordov marseljeze.)

Videl sem trume, ki so marširale: — v srcih energija, v možganih — razum, v volji — povezanost in sloga — in moč!

(Zastor pade.)

"Zdaj, ko si je delavsko ljudstvo samo iz svoje moči priborilo najprvo, najnavadnejšo, najpotrebnejšo pravico, volilno pravico, ko jo je naravnost izsililo — zdaj prihajajo in mu hočejo ugrabiti, mu hočejo ukrasti to pravico na drugačen način, na premeten in prekanjen način."

Iz Cankarjevega prvomajskega govora l. 1907.

Enajsti november

I.

ESKONČNE GLOBOKE ČRTE so se zarezale v plodovito zemljo, v nezanesljiv pesek in blato, se zasekale v skalo, prerile skozi hrib. Kje se začnajo, kje jim je konec? Ti si v tej luknji in veš, da so tvoji desno od tebe in levo od tebe, da so za tabo druge črte in druge pred tako, da se raztezajo na zapadu in na vzhodu in tu na jugu in tam na jugu. . . v nedogled. Cela mesta so se zajedla v zemljo, z opravami, ki so bile namenjene življenju in morajo služiti smrti. Dolgo pot je prehodil človek od tistih časov, ko se je vzravnaval in naučil hoditi po konci in gledati z dvignjeno glavo, slabejši od sršena in močnejši od leva. Gad je nosil s sabo svoj strup in bivol svoje rogove, on pa je imel le svoje gole roke, ki niso bile kos ne medvedovi šapi ne risovemu zobovju. Toda v glavi, sredi mrakov, ki jih je prinesel s seboj iz pozabljene davnine, je bila iskra, pridobivajoča moč od dne do dne, ogrevajoča možgane, da so se v njih porajale misli in ustvarjale več kot je bilo dano vsemu živalskemu carstvu. Mogočno se je dvigala njegova stvarjajoča sila, preobrazila svet po njegovi volji, mu podložila kopnine in reke in morja in zrak. In vse, kar so globoki misleci v stoletjih in tisočletjih potegnili iz skrovišč, da bi na belem dnevu služilo življenju in potrebam in lepoti, si je prilastila sila, ki hoče vladati na zemlji in biti močnejša od groma in strele, od viharjev in potresa. Grom in blisk, vulkan in burja, strup in kuga — vse je bilo v jarkih, za hribi in v oblakih. Beli smrti, črni smrti, hitremu koncu, počasnemu umiranju je služilo vse, kar je človeški duh ugrabil s trudopolnim delom bogati, a skopi prirodi. Gospodarji smrti so bili ponosni; še nikdar prej ni bilo ubijanje tako dovršeno, klanje tako duhovito, zastrupljanje tako rafinirano kakor v teh dneh. In Smrt je žela kakor še nikoli ne. Zadaž po deželi, po tej in po oni, po tretji in četrti so bili shranjeni njeni uspehi po obsežnih grobiščih, kjer je nekdanj zorela pšenica in ajda, kjer so cvetele šmarnice in vijolice, kjer so pastirji igrali na piščalke, ko so čuvali svo-

je črede. Milijon grobov tukaj, milijon tam, pa še, pa še, pa še — Smrt je bila zadovoljna. In tihi so bili oni, ki so spali večno spanje v naročju zemlje — svoje ali tuje; ena in druga je bila sedaj enaka, milejša od življenja, ki je še držalo druge milijone, ostanke ljudi, ki so nekdanj imeli oči in ušesa in krepke ude in zdrave živce. . .

Zadovoljna je bila Smrt, a še je čakala. Nikdar se ne more preobjesti, nikdar ji ni preveč. A čuj. . . !

Nekaj čudnega je danes v zakopih in v zraku. Dih je pritajen in nejasno pričakovanje plava v medlih sončnih žarkih. Živci so napeti kakor da se v dolgih letih še niso privadili iznenadenju in presenečenju. Nekaj se mora zgoditi . . . Naprej na celi črti? . . . Bitka, ki odloči, kje je zmaga? . . .

Čuj! . . . Trobenta na desnem krilu, na levem krilu, v sredi, trobente po celi črti, vsepovsod . . . zdi se, po vsem svetu. Znamenje, ki je skoraj pozabljeno . . . konec streljanja, konec topovskega grmenja . . . konec manevrov . . . konec vojne.

Resnično — konec vojne . . .

Hura!

Iz milijonov grl kakor iz enega samega doni klic od enega kraja do drugega, kakor grom se vali po vsej črti, po vseh črtah, po deželi, po vseh deželah, glasno, slovesno tukaj, pritajeno, bolešno tam. . .

Konec vojne! . . . Vojaki so zopet ljudje, zver je pobegnila iz src, smeh se je vrnil na ustne in radost v oči, prijatelj in sovražnik sta človek in človek. V najoddaljenejši postojanke, v bolnišnice in jetniške tabore prodira čarobni klic — Mir! Ranjenci so pozabili na skeleče rane in blaženi šepčejo — "mir!" Prijatelj pograbi sovražnika in pleše z njim: "Mir. — Razumeš? — Mir!"

In tja, čez pokopališča vseh dežel, kjer spe beli in črni, rdeči in zeleni drug poleg drugega brez sovraštva, gre glas kakor tolažba iz višav: "Mir." In zdi se kakor da prihaja iz globočin dolg vzdih dolgo pritajevanega zadoščenja — "ni bilo zaman. . ."

II.

Na arlingtonskem pokopališču, na odličnem mestu je veličastna grobnica iz drugega kamna. Dva vojaka stojita na straži, na počast njemu, ki tukaj počiva, neznanemu vojaku, ki je dal svoje življenje, ko ga je poklicala domovina. Nihče mu ne ve imena, a njegov spomin se čuva od leta do leta, od desetletja do desetletja in se bo čuval, dokler bo Amerike.

Pod lokom slave v Parizu plamti noč in dan in nikdar ne ugasne plamen nad grobom, kjer spi francoski "neznani vojak." In v Angliji, v Jugoslaviji, v Čehoslovaški — povsod, kjer so padali in umirali . . . neznani vojaki.

Dali so svoje življenje, da "moremo mi živeti, svobodni in neoskrunjeni" in iz svojih grobov govore in opominjajo žive, da je svoboda več vredna od življenja in da se ne doseže in ne ohrani brez boja. Ker so doprinesli največjo žrtev za veliki ideal, prihajajo vsako leto najvišji predstavniki naroda, da se jim poklonijo in počaste njih večni spomin. . .

Življenje vrvi in drvi naprej, oni počivajo, a v svojem spanju vekomaj ponavljajo svoj opomin. . .

III.

Dvajset let . . .

Vsako leto se vrača dan, ki ga je zgodovina zapisala s posebnimi črkami in vsako leto ga praznujejo, da se ne pozabi, kar je bilo in kar je pomenilo . . .

Slavnostno so zapeli zvonovi po stolpih, mogočna simfonija češčenja in slave. Sirene po tovarnah, piščalke na parnikih, rogovi na vseh koncih in krajih so zapiskali, zatulili, zatrobili ob obletnici tiste ure. Delo je obstalo, glave so se sklonile — ves svet obhaja spomin na tisti dan, na tisto uro, ko je človeštvu odleglo po dolgih mukah, ki se ne dajo izreči, po silnem trpljenju, ki se ne da opisati.

Praznik je. Praznik spominov, praznik upov, praznik vesoljnega koprnenja. Slavnostni govori nam razlagajo pomen, razglabljujejo preteklost, napovedujejo bodočnost, blagrujejo mir . . . Sonce sije na nebu in njegova svetloba se razliva po zemlji, skuša prodreti v duše in srca . . .

Dnevi so kratki v novembru, sonce mora hiteti k zapadu, sence se raztegnejo . . . mrak

objame svet. V mestu se vžgo luči, na deželo pade noč — tudi na pokopališčih je tema . . .

Čuj! . . . Ali ni nekaj zašelestelo? . . . Nekaj se zgenilo?

Mrliči spe, na milijone jih spi, znanih in neznanih, ki so dali življenje za nas. Svoje življenje za našo svobodo.

Mrliči spe, a v spanju govore — po dvajsetih letih. Čuj! . . .

"Zakaj smo položili svoje življenje na žrtvenik? Kaj ste storili s svojim življenjem, za katero smo šli mi v prezgodnjo smrt? Kaj ste storili s svojo svobodo, za katero smo mi prelili svojo kri? . . . Oh — posušila se je zemlja in seme ne more več vzkliti. Zamrlo je in mi smo umrli zaman . . .

"Bolje, da smo umrli in ne živimo v sramoti in sužnosti, v katero je malodušnost in izdajstvo pahnilo svet . . . S svojimi rokami smo vam razorali zemljo, s svojo krvjo smo jo pognojili, s svojo žrtvijo smo jo posejali, a vi ste nas zapustili in žetve ni. Z besedami se spominjate, z rokami ste navalili skale na naše grobove, da nam je težko . . . težko . . . in niti pod zemljo ni miru. . ."

Skala na grobu . . . skala na mojem srcu. Umrli so zaman. Bil je slaven boj, ki so ga bojevali, a sedaj je zločin. Bila je velika obljuba, a sedaj je izdajstvo. Bila je čudovita žrtev, a sedaj je umor . . .

Človeštvo, kje so tvoji spomini? Kaj pomenijo tvoje rože na grobovih?

Glasovi so utihnili kakor da so še le sedaj umrli — za vekomaj in iz grozne tišine je vstajal obup, stiskajoč, daveč, a pehajoč telo in dušo v neizprosno ponižujoče življenje, iz katerega ni mogoče pobegniti. Tema se je gostila, legala na glavo, na prsa, na rame kakor da se je ves svet izpremenil v ogromno breme, pod katerim padaš in vstajaš in zopet padaš in odrešenja ni.

In ko je bilo najhuje in so vse nekdanje nade zlezle k mrličem v grobove, se je nenadoma svetel pramen zablislil skozi črno noč. Izginil je, pa se je zasvetil drugi — kakor iz nedosežne daljave. Ugasnil je tudi ta, a naenkrat je zažarelo vse nebo na eni, pa na drugi strani in ogenj je bil tako močan, da je bilo čez hribe in morja spoznati, kje se je vnel. In v pljuča je prišel zrak in teža je padla z ram in srce je zopet vtripalo in vrnil se je zlati up.

Tam je strašno, tam žanje smrt, tam padajo nedolžne žrtve, žene in starci in otroci, tam gore vasi in mesta — ampak tam so ljudje, resnični ljudje, ne prikazni iz bajk, ki ljubijo svobodo bolj od življenja in gledajo smrti v oči, da bo za tiste, ki pridejo za njimi, svet lepši in pravičnejši, da se osvobodi človeštvo . . .

Zemlja se še ni izsušila. Še lahko vzkali seme in žrtve ne bodo zaman, če zaslišijo živi glas mrtvih in umirajočih in se zdrami iz spanja, bolj globokega od onega na pokopališčih sveta.

Enajsti november je spominski dan . . .
Dan mrtvih, da postane Vseh živih dan. . .

Cankar v angleščini

ANTON J. KLANČAR

A JE CANKAR izrazito naroden pisatelj, se lahko spozna po težavah, ki jih ima angleški prevajalec, kadar izbira povest ali črtico, da bi jo prevedel in da bi se splošno prikupila angleškemu ali ameriškemu čitateljstvu. Še teže je najti založnika, ki bi hotel s simpatijo poslušati vaše čitanje, zakaj majhen narod kakor naš se ne more zanašati na to, da bo njegova gospodarska važnost zbudila zadostno zanimanje za stvar, ki bo morda pograbila čitatelja, kadar se ji privadi. Študij slovanske literature v angleških prevodih pokaže to dejstvo jasneje od vsega, kar bi si mogel domisliti. Ameriški in angleški knjižni trg je vsako leto preplavljen z množinami novih izdaj iz ruščine, katerih se prikaže poprečno po sto na leto v prevodu. Za poljsko in češko literaturo je malo prevajalcev, dasi znajo njihovi pisatelji povedati krasne reči. Karel Čapek je skoraj edini moderni češki avtor, ki ga dandanes uspešno prevajajo.

Ce odštejemo jugoslovansko, večinoma srbsko epsko poezijo, narodne bajke in narodne pesmi, imamo pred seboj listo jugoslovanskih prevodov, ki obsega izmed dvanajstih ali trinajstih zvezkov en zvezek srbskih kratkih povesti, ki jih je zbral profesor Pavle Popović pod naslovom "Jugo-Slav Stories", Njegoševo dramo "Gorski vijenac," novelo iz srbščine — Stankovicevo "Sophka" — Nečista krv, dve noveleti iz slovenščine, namreč "Hlapec Jernej" v dveh prevodih, eden od Louisa Adamiča, drugi pa od Sidonije Yeras in H. C. Sewell Granta, Levstikovo "Gadje gnezdo," zvezek slovenskih poezij — Zormanovo "Slovene (Jugoslav) Poetry," in dva ne preveč tolsta zvezka Hrvat-

skega pisatelja Josipa Kosorja pod naslovoma "White Flames" in "People of the Universe." To je vse v knjižni obliki. Ostanek jugoslovanske bibliografije obsega pesmi, povesti in eseje, raztresene v kakšnih dvajsetih ameriških in angleških obzornikih in antologijah. Ob tej priliki bi se lahko omenil tudi moj prevod Cankarjevega "Pohujšanja v dolini šentflorjanski," ki je bil prvič porabljen za predstavo na angleškem odru leta 1934 v Slovenskem narodnem domu v Clevelandu.

Naši jugoslovanski literaturi, in zlasti Cankarju se godi bolje v drugih evropskih jezikih. Najpridnejši prevalci so bili vedno Čehi, ki so tudi prvi spoznali in priznali Cankarjevega genija, ko je bil še živ. Rusi so pred kratkim prevedli "Hlapca Jerneja," ki je takoj po publikaciji prišel med najbolj razprodajane knjige. — Leta 1931 je v Krakovem izšla antologija Cankarjevih povesti, katero so poljski kritiki sprejeli z navdušenim priznanjem. V letih 1929 in 1930 je izšlo v Leipzigu troje izmed najbolj popularnih Cankarjevih del, namreč Hiša Marije Pomočnice, Moje življenje in Hlapec Jernej. Ampak Italijanom gre čast, da so bili izmed neslovanov prvi, ki so se lotili prevajanja Cankarjevih del. Že leta 1925 je bil Cankar predstavljen italijanskemu čitajočemu občinstvu v Trstu s prevodom njegovega, sedaj že slavnega "Hlapca Jerneja." Potem so sledili leta 1929 in 1930 "Zgodba o Šimnu Sirotniku," "Hiša Marije Pomočnice" in "Moje življenje."

Francoski prevajalci so bili manj ambiciozni, dasi so francoske literarne revije od časa do časa objavljale Cankarjeve črtice in se v

Albina Michela "Les Oeuvres libres," št. 65 najde tudi njegov Hlapec Jernej.

To živo zanimanje za Cankarja se širi po drugih deželah. Pomembno "znamenje" v slovenski literarni zgodovini je bilo postavljeno lani, ko je izšel Hlapec Jernej v ogrskem prevodu. Sedaj, ko je dr. Izidor Cankar poslanik v Argentini, bo morda našel kaj časa, da prevede Cankarjeve najslavnejše povesti v španščino.

Očrtal sem kratko zgodovino dela tujih "Cankarjevcev," da prikažem v mali meri resnično veliko zanimanje, ki se kaže po vseh deželah za največjega izmed slovenskih pisateljev. V mnogih slučajih je sprožil prevajalčevo zanimanje kakšen, za Cankarja navdušen Slovenec. Starešina teh Cankarjevih prevajalcev je ameriško slovenski pisatelj Louis Adamič. Kolikor je meni znano, je bil on prvi resni prevajalec Cankarja v angleščino, zakaj njegov prevod Hlapca Jerneja je izšel že leta 1926. To dejstvo izraža bolj jasno pregled angleških prevodov Cankarja, ki je na koncu dodan temu članku. Zanimivo je spoznanje, da je Adamič začel svojo presenetljivo literarno karijero prav s tem tenkim zvezkom. Koliko je imel Cankar vpliva na Adamičev pisateljski razvoj, ne morem reči; gotovo ni povzel njegovega sloga, zakaj Adamičev stil je neformalen, primeren zabavnemu razgovoru. Bolj veren prevod istega Cankarjevega dela je prišel iz peres Sidonije Yeras in H. S. Swella, ki je izšel štiri leta po Adamičevi izdaji; tukaj je slog blagoglasen, tekoč in poln literarnega čara.

V vsej množini Cankarjevih prevodov se je gotovo opazilo eno dejstvo: Neizmerna popularnost Hlapca Jerneja. Ampak to ni čudno, zakaj zdi se, da je tako, kakor mi je profesor George R. Noyes, starešina ameriških slavistov dejal v enem svojih pisem, da "je to najkrasnejše pripovedovalno delo med Jugoslovani, kar mi jih je kdaj prišlo v roke." Enako navdušenje je izrazil profesor londonske univerze, Janko Lavrin v pred kratkem izdani zbirki esejev pod naslovom "Aspects of Modernism," v kateri posveča poglavje "The Conscience of a Small Nation" Cankarju (str. 195 do 207.) Adamičeva zadnja knjiga "My America" ima tudi poglavje, ki je posvečeno Cankarjevemu geniju.

Drugi prevajalci Cankarja v angleščino

so profesor George R. Noyes in Anthony J. Klančar, ki sta ob mnogih prilikah z velikim uspehom sodelovala, A. Zmajic, M. Peters-Roberts in Helen Hlacha. Poleg teh prevodov, ki so izšli v revijah izven našega najbližjega kroga, so bili objavljeni drugi po slovenskih listih, kot Nova Doba (Klančarjevi), SDZ News (Klančarjevi), Prosveta (Frank Faturjevi) in Mladinski list (Adamičevi). Razen že omenjenih prevodov so v angleščini izhajali nekateri le v Slavonic Review, ki jo izdaja londonska univerza in ki potrjuje mojo opombo, da je neizmerno težko dobiti izdajatelja za jugoslovanske pisatelje. Pred par meseci sem z velikim veseljem sprejel od Slovenca, profesorja Janka Lavrina obvestilo, da pripravlja antologijo modernih slovenskih kratkih povesti. Pozneje sem zvedel, da išče tudi Adamič založnika za svojo zbirko Cankarjevih povesti.

Bibliografija angleških prevodov Cankarja "Ada"; povest, prevedel A. J. Klančar v "The Life We Image" — Gates Legal Publishing Co., Cleveland, O., 1936, str. 94-97.

"The Bailiff Yerney and His Rights." Prevela iz slovenščine Sidonie Yeras in H. C. Sewell Grant. Uvod napisal Janko Lavrin. John Rodker, London, 1930, 115 strani.

"Children and Old Folk," povest, prevela Helen Hlacha. Izšlo v Barrett H. Clarkovih "Great Short Stories of the World." Založba Robert M. McBride and Co., New York, 1926, str. 831-833.

"Cup of Coffee," povest, prevedel Louis Adamič. Overland. 80: 22-23 JI '22.

Ista povest, prevela A. Zmajic in M. Peters-Roberts v Review of Reviews, London. 84:52-3 O '33.

"Her Grave," povest, prevedel A. J. Klančar. Izšlo v "Skyline," Cleveland, 8:3-5, jan. 1935.

"I Know Now, Mother," povest, prevedel A. J. Klančar. Slavonic Review 17: 35-37, jul. 1938.

"Simple Martin," povest, prevedel Louis Adamič v "Living Age," 311: 773-5 D 24 1921.

Ista povest, prevela Sidonie Yeras in H. C. Sewell-Grant v "Slavonic Review" 17:38-41, JI 1938.

"Slovene Idyls": Children and Old People; The Captain; The Sun! . . . The Sun! —Dead

Will Not Allow It; Rue des Nations; povesti. Prevedla A. J. Klančar and G. R. Noyes. Izšlo v "Slavonic Review," 13:494-506, aprila 1935.

"Yerney's Justice," prevedel Louis Adamič, New York, Vanguard Press, 1926, 101 stran.

Za narodov blagor

ED CANKARJEVIMI dramskimi spisi ima vsak, od začetniškega Jakoba Rude, pa do globoko zamišljene in čudovito krasne Lepe Vide svoje posebno mesto. Med temi deli je komedija "Za narodov blagor" eno najbolj značilnih, najbolj cankarjevskih. Pisati jo je Cankar začel pred skoraj štiridesetimi leti—leta 1899; izšla je v Schwentnerjevi zalogi leta 1901, na oder pa je prišla v Ljubljani še le v sezoni 1906. V tistih časih pri gledališkem vodstvu ni bilo veliko nagnjenja za vprizarjanje domačih iger, zlasti če so se kaj oddaljevale od tradicionalnih šablon, posebno pa še, če se je dala v njih naslutiti kakšna "merodajnim krogom" neljuba tendenca. Včasih se je zdelo, da dela tudi literarna konkurenca sitnosti; to je bilo pač, zlasti če se gleda sedaj iz daljave, v tem slučaju dokaj smešno, zakaj Cankarju je bilo mogoče metati polena pod noge, delati mu zapreke s cenzuro in z vsakovrstnimi zbadljaji, nihče mu pa ne bi bil mogel zamašiti ust ali pa ga zatemniti in to je bilo v tistih časih že lahko uganiti, zakaj Cankar se takrat nikakor ni mogel več smatrati za začetnika, temveč je bilo izpod njegovega peresa poteklo že toliko močnega in individualnega, da o njegovem pomenu—vsaj za slovensko literaturo—ni bilo dvomiti.

Toda zdi se, da ni slepa le ljubezen, o kateri to kljub "modernim" časom še vedno trdijo, ampak tudi nevoščljivost in ta je rovarila, dokler se ni Cankar do dobrega ujezil in sam prepovedal vprizaritev komedije, dokler bodo pri gledališkem vodstvu veljale tedanje razmere. Te so se izpremenile še le leta 1906 in takrat je Cankarjeva satira doživela svojo premijero. Bil je to resničen dogodek. Kritika sicer nikakor ni bila soglasna—kakor že prej o knjigi ne—toda bila je prva izvirna stvar, ki je doživela resnično velik gledališki uspeh. Predstava sama je bila res dobra, Cankarjevi nasveti so bili vpoštevani, na odru je komedija izrazila to, kar je Cankar hotel in občinstvo je razumelo.

Nekaj novega je bilo v zraku; ljudje so slutili, Cankar je pa pokazal in povedal.

Ampak tudi tisti, ki so se veselili uspeha, so večinoma mislili, da je to delo sijajen meteor, ki se zablišči tako, da zažari od njega vse nebo, toda vendar le meteor, ki kmalu potem ugasne in se pozabi. In imeli so za to pesimistično misel argumente; ozadje igre je politično in lokalno, politične razmere se izpreminjajo, politične osebnosti izginejo in s tem izgubi satira podlago, notranjo silo, postane nerazumljiva in to pomeni konec.

V tem so se pa pesimisti zmotili. Zmotili so se poglavitno zaradi tega, ker so iskali v komediji na eni strani več, na drugi pa manj kot je resnično bilo v njej. Namežikovali so si, češ, saj poznamo osebe, ki nastopajo v komediji. Ej, prijatelj, kako da ne bi vedel, kako se v resnici imenujeta dr. Grozd in dr. Gruden, kdo je od jutra do večera navdušena Mrmoljevka, za koga govori ščuka . . . ?

Če bi bili imeli prav, bi bilo satiri res najbrže usojeno kakšno desetletje življenja. Ker so se pa motili, je komedija danes še prav tako živa kot v letih, ko jo je Cankar snoval in ko se je bojeval zanjo; in ne le to, da je lokalno živa, ampak njen pomen je močnejši, kakor da pritiska od znotraj in širi meje na vse strani. Ko gleda Grozd v sami srajci iz vrtoglave višave, ni doli več ves slovenski narod, ampak na milijone jih je v najraznovrstnejših nošah, govoreči dvajset, petdeset, sto jezikov, dežela pa je slovenska, poljska, francoska, brazilska, japonska, ameriška—same plešaste glave, ves svet. Grozdi in Grudni, Grudnovke in Mrmoljevke. Gorniki in ščuke so zapustili svoja skrita gnezda in njihovi bratje in sinovi so se naselili po vseh deželah sveta. V enem jeziku govore o narodovem blagru, v drugem o večni slavi, pa o čistosti plemena, o obnovitvi davnega cesarstva, o tradicijah in zapuščini naših ustanovnih očakov, o idealih brez konca in kraja.

Če bi bila Grozd in Gruden maski za Tav-

čarja in šušteršiča, bi bila Cankarjeva satira le še dokument naših malenkostnih razmer iz začetka stoletja. Cankar ni posebil v svoji komediji ne prvega, ne drugega.

V prvem dejanju zagrmí Gruden, ko je *osebno* nasprotje med njim in Grozdom postalo očitno, da je "od tega trenutka naš narod v dveh taborih." Tavčar in šušteršič nista izvršila nikakršnega razcepljenja; "narodno napredna" in "katoliško narodna" stranka sta bili že precej stari, Tavčar je bil že znan voditelj, ko je šušteršič dovršil svoje študije in začel tehtati svoje politične šanse. Spoznal je, da poleg Tavčarja ne bi mogel igrati velike vloge v liberalni stranki, z majhno se pa ne bi bil rad zadovoljil. Prav takrat je bila med klerikalci želja, da bi za javne nastope dobili človeka, ki bi znal "reprezentirati" in bi ne bil duhoven. Tako je šušteršič pozabil na svoj študentovski liberalizem in pomagal nadomestiti "farško stranko" s "slovensko ljudsko." Njegova vloga v javnem življenju nikakor ni bila grudnovska. Kar se pa tiče Grozda, se Cankar pač ni strinjal s Tavčarjevo politiko, toda kot človeka in tudi kot pisatelja ga je cenil in nizkotni način napadov nanj je obsojal.

Izbrisati moramo torej ta imena, pozabiti na imena tedanjih strank in če tako neodvisno in brez predsodkov pogledamo na "Narodov blagor," nam postane nenadoma jasno, da ima še vedno vse stike z življenjem, kakor da je bil včeraj napisan in da je enako živ v "starem kraju" kot—v "novi domovini" in vsakovrstnih drugih deželah. Osnova satire je veliko širša od intrig in deklamacij in psovk katerih koli dveh oseb in ideja je vse globokejša od časovnega razcepljenja katere koli stranke na tej ali na oni strani Atlantika. Dokler bo mogoče s frazami zavajati ljudstva, dokler se bodo voditelji sami postavljali in govorili v imenu naroda ali narodov, na podlagi mandata, ki so si ga izdali sami, dokler bodo množice klicale "živio" in "hail"—ne vsebini, ampak zvoku besed, bodo na svetu Grozdi in Grudni, Mrmoljevke in Grudnovke, pa tudi Kremžarji in Klandri, Kadivci in Matilde, Gorniki in Siratke, pa tudi—ščuke. In če se ozremo po svetu na vzhod in na zapad, se človeku zazdi, da bo "Narodov blagor" še precej živ in močan, preden postane "dokument preteklega časa." Literarno vrednost si

pa ohrani tudi tedaj, kakor jo imajo na primer Molierove satire, ki tudi nimajo več aktualnega ozadja iz avtorjevih časov, pa vendar ne morejo umreti . . .

Za kaj pravzaprav gre v tej komediji?

Po prvi predstavi v ljubljanskem gledališču je neka kritika dejala, da je borba med Grozdom in Grudnom nastala iz ničesa, se vrši zaradi ničesa in se konča radi ničesa. — To sicer ni natančna resnica, ampak nekaj je na tem. Prav to pa je hotel pisatelj pokazati: kako se v naši družbi začenjajo boji za nič in vodijo za nič—za nič namreč, če odštejemo osebno interese—ali korporacijske, trustovske interese—ki se lepo diskretno skrivajo za velikimi . . . frazami, bobnečimi kot da pomenijo velike reči. Blagor naroda . . . naše ameriške institucije . . . individualna svoboda . . . narodni ideali . . . rasna čistost . . . Brez konca in kraja bi lahko naštevali take lepe fraze. Nekateri so naravnost skovane z namenom, da se bodo rabile kot mamilo, druge so nekdanje imele svoj pomen in vsebino, pa so jo izgubile ob večnem stiskanju in pometanju in služijo le še za odvrčanje od resnice in resničnosti.

"Za narodov blagor" ni realistična komedija v tem smislu, da bi bila fotografija nekaterih znanih oseb in reprodukcija gotovih resničnih dogodkov. Nekateri posebno značilni momenti so v vsakdanjem življenju celo malo verjetni. Grozd na primer ukaže časnikarju ščuki, da mu zaveže čevlji na nogi, ki se mu je odvezal in ščuka to stori. Toda v resnici ne gre za čevlji in trak, temveč za to, da izrazi Grozd svojo oblastnost na kolikor mogoče brezobziren in za ščuko poniževalen način in da ščuka dobi tisti, na tistem davno zaželjeni sunek, ki ga pahne na pravo pot. Treba je bilo "človekoljubne klofute," da napravi iz neodločnega godrnjavca brezobzirnega bojevnikarja, da pretrga niti, ki so ga vezale z gospodarjem, da zapusti družbo, v kateri se je vdomačil pa se združi s "pozabljenimi hlapci, zavrženci in razcapanci," ki bodo zasedli polno mizo svojih "dobrodelnikov in voditeljev." Kakor zavezanega traka na čevlju, tudi tistih razbitih šip v četrtem dejanju ni treba jemati dobesedno. Cankar je predobro vedel, da se z razbijanjem šip ne opravi veliko, ampak potreboval je krepak izraz ljudstva, ki se odvrča od "narodnih voditeljev" in njihovih fraz,

da si samo poišče svojo pot in svoje cilje. In šipe so bile vedno žrtve protesta, kadar je v predolgo pohlevnih dušah kaj prekipelo.

Grozd in Gruden sta prijatelja in "narodna voditelja." Če ne bi bilo politike, bi nemara ostala prijatelja in se bavila s svojim poklicem, ob katerem se je dalo živeti. Ampak javno življenje je v obeh porodilo ambicije, ki so nujno morale imeti prikrito tekmo in zavist za posledico. Grozd bi bil rad postal minister in Gruden tudi. Oba nista mogla priti na mesto, kjer je le za enega prostora. To ministrstvo naposled ni tako važno. Na vrh sta hotela zlezti—za to je šlo. Eden bi rad postal minister, drugi senator, tretji guverner, župan v velikem mestu, vrhovni sodnik, morda celo prezident. Prav sedaj se v tej deželi nastavlja leste do raznih visokih mest. No—pa kako se pleza? Ali ne slišite fraz na vseh koncih in krajih, obljub narodu, neverjetnih in nemogočih priseg? In okrog tribune ali pod oknom stoji "narod" in poslušja fraze, ponovljene že tisočkrat in obljube, dane in prelomljene že neštetokrat, in aplavdira in kliče kakor kliče "narod" pod Grozdovimi okni "živio." — In če se je izgubil en program, kaj zato? Programov je veliko, treba je le, da done lepo in visoko. Koliko volilcev ve, kakšen program zastopa desničarski demokrat Smith, ali pa levičarski republikanec Schmidt, kaj hoče Dajs, ko je le povedal, kaj da noče, kako bo Bigmouth glasoval v špeciialno delavskih vprašanjih, ko je trobil po vsej državi s pomočjo najmočnejših gramofonov, da je "for the common people." — Kakor pravi Grudnovka: "Denuncirati je treba, obrekovati, kričati . . ." In slišimo jih, kako kriče in obrekujejo, ker verjamejo, da vjame več glasov tisti, ki kriči glasneje . . .

Ali jih ne poznate tudi v tej deželi, ki so bili prijatelji, pa je bilo prostora le za enega, kamor bi bili radi vsi prišli in prijateljstvo se je izpremenilo v strupeno sovraštvo? Ali ni bil neki Al. Smith slavljjen demokrat in naprednjak — pa ga pogledjte in poslušajte sedaj . . . Kolikor hočete, jih najdete, ki "dele narod v dva tabora," snujejo nove organizacije, nove stranke, le ker v starih ne pridejo naprej. In vse za "narodov blagor," za ideale "očakov in ustanoviteljev," za svete tradicije.

Iz zatišja pride po smrti svojega očeta Gornik v mesto, mož neizkušen in neroden,

ampak bogat. Ne le na Slovenskem, ne le v Evropi, tudi v tej blaženi deželi je denar velik faktor v politiki; tukaj bi se smejali svotam, ki se na drugi strani smatrajo za velike. Ampak tam so bili tudi goldinarji denar in krone tudi. Naravno je torej, da bi Gornika—oziroma njegov denar, tudi če ne bi imel nobenega imena—rada vjela Grozd in Gruden. Da bi ga Grozd rad spravil v zakonsko zvezo s svojo nečakinjo, da mu na drugi strani Grudnova žena nastavlja ljubezenske mreže, vodi do dramatičnih prizorov, ki spadajo med najboljše, kar jih je Cankar ustvaril. Pa tudi tukaj ne gre toliko za Matildo in Heleno, ampak za to, da je vsako sredstvo dobro, s katerim je kaj upanja, da se doseže namen. In tudi to ni nič specifično slovenskega, ampak je univerzalno. Komedijska torej ni razumljiva le v Ljubljani ali Celju, temveč v Evropi, Aziji in Ameriki, kjer koli je družba in njena politika kapitalistična, kjer koli mora sebičnost skrivati svoje namene pod frazami, ki sicer ne pomenijo nič več, ali pa vsaj ne tega, kar so nekdanje pomenile, pa s svojim zvokom le opijanijo "narod," da skloni svoje hrbte in pomaga plezalcem navzgor.

Prav tako kakor vsi ti dogodki in kakor ostale figure, ki oživljajo satiro, večni slavnostni govornik Mrmolja, njegova žena s svojo večno idejo slovanske vzajemnosti, profesor Kremžar s svojo zmernostjo in "treznostjo," literat Siratka, ki zna pisati za Grudna, pa tudi za Grozda, če tako bolje kaže, je pa tudi ščuka po vsem svetu domač in razumljiv. V Ameriki bi Mrmoljevka deklamirala o kakšni drugi ideji, ki bi zvenela bolj po ameriško; bila bi lahko lepa ideja—saj na slovanski vzajemnosti tudi ni nič napačnega, ampak gobezdač, ki jo venomer ponavlja, kjer je umestna in kjer ni, doseže to, da obsovražijo ljudje z njim vred tudi njegovo idejo. Kremžar bi skušal zbrati leve republikance in desne demokrate v eno "falango" za "napredno konservativnost," pri čemer je ves naglas na konservativnosti. Siratka je sploh tukaj bolj doma kot v "starem kraju," zna pisati za Hearsta ali pa za Scripps-Howarda, še najrajši pa bi menda prišel v Hollywood in pisal reklame za kakšno "zvezdo" ali pa predeleval dobre povesti v ničvredne scenarije po željah filmskih magnatov.

Tudi Helene ne pišejo interpelacij in

predlogov za svoje soproge le na oni strani mlake, ampak marsikakšen senator zajema tudi tukaj vso svojo politično modrost iz duševne zakladnice svoje žene, prav tako kot sklepa politika zakone proti željam mladencev, kakor so trabanti—Kremžarji, Klandri i. t. d.—glasnejši od tistih, ki vlečejo niti. In prav tako lahko srečamo v vsaki deželi starega ali novega sveta kakšnega—ščuko in kadar dobi ta zaželjeno brco in ga zaslišijo "zavrženi in razcapanci," tedaj pozabijo Grozdi in Grudni povsod na svoje spore in žalitve in nasprotno tabore in nasprotujoče programe pa si sežejo v roke za skupno obrambo svojih "najsvetejših idealov" zoper grozne, strašne, nevarne prekucuhe, rdečkarje, puntarje . . .

Tako jih je Cankar videl v domovini in srce ga je zbolelo, ker ga ni bilo nikogar, da bi bil ljubil narod bolj od njega, pa je pomočil pero v svojo kri in napisal najbridkejšo satiro proti blagru tistega naroda, ki je živel le na jeziku "po božji previdnosti nastopajočih mož" in je služil za plašč njihovi pohlepčnosti, njihovim željam in osebnim ciljem.

Govorili so o Cankarju, da je bil v vseh svojih spisih pesimist; tudi je bilo čitati, da je bil vedno negativen. "Za narodov blagor" je v najodločnejšem protislovju s takimi trditvami. Ščuka je pač po prvih poizkusih poštene-

ga, neodvisnega pisanja malodušen, ko mu njegov gospodar Grozd pokaže pest. Toda ko ga zadnje ponižanje zbode, da se zave samega sebe, izgine vsa njegova slabost in žvenketanje šip ne označuje pesimizma. Nasprotno pa leže slabost na prsi in v glavo Grozdu, ki ni znal biti drugačen kot oblasten in močan.

Kdo je razbil te šipe? . . . To je vprašanje, s katerim se konča komedija in to kratko vprašanje je bolj zgovorno od slavnostnega govora, s katerim se otvori dejanje in od vseh deklamacij, s katerimi je začinjen "boj" za narodove ideale.

Dokler se bo to vprašanje ponavljalo, dokler ne bodo zadnji ostanki šip tako pospravljene, da ne bo nobenega sledu več po njih, dokler bodo strašili narodovi blagri, narodovi ideali, najdražje svetinje, dokler bo "narod" nehote in nevede služil za ščit proti ljudstvu, bo Cankarjeva komedija živela kot duhovit in tehnično močan umotvor in — kar je Cankarju pomenilo več — kot bojni klic, kot gromovita budnica za tiste, ki so razcapani in ponižani, ki še capljajo na različnih uzdah in so na prodaj za groš, ki pa bodo enkrat predrzni in ponosni — kralji v cunjah.

S Ščukovimi besedami je Cankar povedal, da je verjel . . .

In smrti ni . . .

Sprejela te je zemlja kakor mati,
ko si se tiho vrnil, truden sin.

V naročju njenem ni se treba bati,
da vsako jutro spet bo treba vstati
in gledati vso zmedo, vse vrvenje,
ki imenuje človek ga življenje
in ne pozna njegovih globočin.

A ti preromal polja si njegova,
iskal povsod najtajnejšo skrivnost,
odkrival steze si in pota nova,
prebrskal vse od tal, pa gor do krova,
potapljal v dvome, slutnje se in sanje,
uganke tehtal, davne in sedanje,
lovil po vseh vsemirjih si spoznanje
in silil na odgovor si modrost.

V teminah romarju se je odkrilo:
Skrivnost je v srcu in srce je svet . . .
V njem našel si slabost, plahost in silo
in vse, kar je, kar bo in kar je bilo,
ima v tem čudnem vrtu korenine;
nesmrtno pesmi iz sveta davnine
v njem varno čuvajo vekov spomine
in v njem odpira vseh se upov cvet.

Hodnikov dolgih vrsta v njem se vije —
ti hodil si, da našel bi jim kraj.
Poslušal si, kako mogočno bije
in čutil bol, ki kri iz njega pije,
zasledoval v njem setve in zorenje,
povsod srečeval večno koprnjenje,
silnejše kakor vseh rodov trpljenje
in temno slutnjo, da nekje je raj.

Oj našel si brezdanje globočine,
ob robu pa te ni obhajal strah.
A videl tudi skalne si strmine,
v nebo štrleče snežne visočine;
tu vse je bilo kakor zledenelo,
a tam v rdeči zarji je žarelo
in k vrhu silovito je kipelo —
in ni ustavil te noben zapah.

V ogromnem srcu gledal si Življenje —
od vseh strani prihajal je odsev.
Spoznaval duš nemirnih si hotenje
in videl si junakov krvavenje;
podložnost se je v blatu povaljala,
pohotna sila sužnje je pehala,
uporna volja drzno je vstajala—
ti vjel si zbora silnega odmev.

Pa si odgrnil težko zagrinjalo,
pokazal oder našim si očem.
Kar se duhovom trudnim je sanjalo,
kot siva megla se je razpihalo;
oči so zrle, kar si jim odkrival:
na plan si strast, sovraštvo, bes pozival,
ljubezni zvoke v harmonijo zlival —
gledalec v čudu pil je sliko, nem.

Ponižnih hlapcev truma je strmela:
"Ni res li, da za nas je večna noč? . . .
Pozabljenih armada je zapela —
ponosna pesem bila je, vesela;
v višave vse so se oči uprle,
pisavo zlato v zvezdah so uzrle
in duše so ljubezni se odrple
in iz ljubezni vstajala je Moč . . .

Slovo si vzel in k Materi se vrnil.
Pa so dejali: vzela ga je smrt.
Prebeli dan se je takrat začrnil,
z ogromnim plaščem svet se je zagrnil,
oči ponižanih so se skalile
in zimsko zemljo solze so rosile . . .
Besede tvoje so jih posušile —
tvoj duh preveva vekomaj tvoj vrt.

E. K.

Lužarica

OŽEF KANTOR si je na Betajnovi ustanovil kraljestvo. Bil je izmed tistih mož, ki so zaslišali glas, kjer drugi ne slišijo nič drugega kot šum in vrišč vsakdanjega življenja, udarjanje peta ob tlak, šumenje valov in vetrov piš, šelestenje listja in ptičji zbor. Kantor je bil gluh za slavčevo pesem in za bajke iz potoka, tčda jasno je bil slišal Glas in razumel razodetje, da je poklican. On mora naprej . . .

Kantor bi najrajši hodil po gladki poti in ljubo bi mu bilo, če bi žlahtno sadje samo padalo z veje, njemu v naročje. Toda najlepše hruške, najzdravejša jabolka se trdno drže drevesa in treba je plezati gor, da se dosežejo in včasih se pri tem raztrgajo hlače ali srajca. Kantorjeva pot je zastavljena, toda ker je zaslišal Glas, mora odpraviti ovire, da more

naprej. Všeč mu je tako, da se mu na tihem vsa duša smeje, če jih more odstraniti na lepem in brez surovega napora; župnik se spominja, da je pred leti kandidiral proti njemu in njegovim ljudem in ta spomin je napota, ki mora izginiti, da se noga ne spotakne ob njej. Župnik spozna, kako zelo se je motil nad njim in ga prisrčno pozdravi v vrstah katoliških mož, ko mu Kantor naznani, da mu sezida farovž na svoje stroške in doda tudi hlev; če bi bilo treba, bi mu zgradil tudi nov oltar, zakaj kolesa morajo biti namazana, da teče voz gladko — in Kantor nima rad skal na svoji poti.

Toda tam doli, med delavci in kajzarji ne more zidati farovžev in hlevov in tam so plati in skale. Maks Kerbec, ki je slutil in se naposled prepričal, da je Kantorjevo kralje-

stvo ukradeno in poškrabljeno s krvjo in je tako čudno ustvarjen, da postavlja pravičnost nad krono in žezlo, je natrosil mednje strup svoje vesti in iz njega je vzklilo hrepenenje sužnjev po pravici in človečnosti.

V Lužarjevem domu ni nobenega bogastva, razen šestih razcapanih bosih in večinom lačnih otrok. Nove so besede, ki mu jih govori Maks, a čim dalje poslušá, tem bolj se mu zde znane; tako mu je, kakor da mu jih zajema iz duše. Maks govori, toda Lužar sliši samega sebe in se čudi, zakaj ni že davno na ves glas povedal, kar mu je razjedalo možgane in česar mu je prekipevalo srce. Da, vse je tako, kakor prihaja iz Maksovih ust. Kantorjevo kraljestvo se širi in število beračev se množi od leta do leta, od dne do dne. Njegovi sužnji so mu postavili tron in ga dvigajo više in više, da mu ne izgine izpred oči ne ped njegovega kraljestva, ko se širijo njegove meje na vse strani. Njegovi hlapci zidajo hiše in žive v brlogih; pogače pečejo in stradajo črnega kruha; bogastvo znašajo na kup in hodijo v capah . . . Zakaj?

Župnik pravi: "Je že tako božja volja, da so na eni strani premožni, na drugi pa siromašni ljudje." . . . Zakaj naj bi bila božja volja taka? V šoli so dejali, da je Bog neskončno pravičen, zdaj se pa izgovarjajo nanj in zahtevajo, da ovije z glorio zatiranje in krivičnost, da naredi iz tatvine in ropa sadove svoje volje . . .

Knjige, ki jih je prinesel Maks, govore drugače, ne nakladajo črnih grehov Bogu na hrbet, ampak razlagajo, kako raste žito in drevje iz semena, kako prihaja premog iz zemlje in se ruda čisti v plavžu in nastaja platno iz lanu in plašči iz volne, a nič ne brez dela človeških rok. A glej — človek berači za tisto, kar je ustvaril, on, ki ukazuje in se ni dotaknil ne blaga ne orodja, ima pa vsega preveč in oblastno stopa s težkimi škornji po ramah tistih, ki so mu ustvarili vse . . .

Kantor pravi: "To je le moč in odločnost." Ali delo ni moč? Ali so srca sužnjev na drugi strani in kri v njih drugačne barve, da ne bi mogla vstati odločnost tudi v njih? Človeku je lahko določeno nekoliko trpljenja, ker je bil raj izgubljen za Adama in Evo in za vse njihovo potomstvo, toda Bog ni ukazal, da naj eni v potu svojega obraza vekomaj

služijo vsakdanji kruh in pogače in potice onim, ki se nikdar ne pote.

Lužarica je poslušala, a vjela je le tu pa tam besedo, zakaj v hiši je bilo šest otrok, katerim je bila mati. Ni razumela vsega, kar je govoril mož, zakaj njen slovar je obsegal največ take besede, ki so bile v zvezi s skrbjo, s tisto veliko skrbjo, ki obsega sto in tisoč majhnih skrbi, majhnih, ampak skelečih in žgočih, stiskajočih glavo in krivečih hrbet in najbolj hudih zato, ker jih je treba skrivati kakor sramoto. Čudne so bile mnoge Lužarjeve besede, posebno tiste, ki so ji bile nove, toda v njenem srcu so nahajale odmev, ker so zadevale tisto struno, na katero je že oddavna brenkala briga današnjega, in skrb za jutrišnji dan. Krivica sega v življenje, o katerem je nekdanj sanjala, da bo lepo, zakaj tudi ona je bila mlada in je nosila ljubezen v srcu in iz nje so vstajali blagi upi. Kdor govori o pravičnosti, ne more biti na krivi poti.

"Pravico je treba zahtevati," je dejal Lužar, "sama ne pride od nikoder. Svojim otrokom smo dolžni, da jo pridobimo; kaj drugega bi jim mogli zapustiti?"

Lužarica se je ozrla po njih. Šest jih je bilo. Prišli so, kakor je bila božja volja, oče in mati pa morata skrbeti zanje. Z delom svojih rok skrbita, pa se zdi, da to ni dovolj. Dolg je dan za njega v mračni delavnici, dolg je zanjo v hiši in na pedi zemlje, a vsi dolgi dnevi ne prineso dovolj, da bi se oblekli in obuli in najedli in se po zimi obranili mraza. Delo opravlja svojo dolžnost . . . zakaj ni naplačano, če ne tako kot oblast, pa vsaj tako, da bi življenje bilo človeško?

"Moji tovariši vprašujejo z enakim vprašanjem," pravi Lužar. "Čutijo, pa ne razumejo; hrepene, pa ne poznajo poti. Treba jim je razložiti, povedati in pokazati pot . . ."

"Povej in pokaži, če veš in znaš. Razloži, kar je pravično in pošteno," je odgovorila žena in besede ji je narekovalo zaupanje v moža. Zakaj mnogo ji je vzelo življenje, toda v skrivnem kotu srca je tlela skromna in vendar velika ljubezen, ki je vse sovrašтво usode ni moglo zatreti . . .

Lužar je šel med tovariše in razlagal.

Besede imajo čudna pota in njih odmev je zadel Kantorjeva ušesa. Spoznal je Lužar-

jev glas in čelo se mu je nagubančilo. Poklical je oskrbnika.

"Hlapec bodi hlapec, je zapisano," je dejal. "Lužar jih uči drugače. — Kdor je moj kruh, naj poje mojo pesem in nobene druge ne. Povejte Lužarju, da je odpel pri meni, pa naj gre žvižgat, kamor hoče."

Tudi oskrbnik je hlapec in brez ubogljivosti ni kruha. Storil je, kakor mu je bilo ukazano. Kaj je mislil, kaj je čutil, se ne vpraša. Lužar je pritegnil pas.

"Nič hudega nisi storil, pa te je spodil?" se je začudila mati njegovih otrok. "Nisi ga okradel ne ogoljufal, pa ti je zaloputnil vrata pred nosom. Delal si in vse, kar si naredil, si mu dal, on te pa goni na cesto. Ti si pravičen, krivičen je on. Tebi ni treba kesanja, pokoro bi moral delati on."

Lužar jo je privil k sebi kakor v tistih dneh, ko je bila njuna ljubezen mlada in potem je šel na pot . . .

Na Betajnovi je bil Kantor kralj. Vsa vrata, na katera je Lužar trkal, so se odpirala in zapirala na Kantorjevo povelje. Njemu se niso odprla nobena. "Kralj sporoča: hlapec bodi hlapec . . ."

Dnevi so potekali in tedni, podplati so se raztrgali, noge so otekale, glava je postajala težka in bil bi omagal na cesti, da mu ni zavest pravice dajala okrepčila. Toda kruha mu ni mogla dati in šest otrok ni razumelo, kaj se godi, le lakoto so čutili in prosili so kruha, ki jim ga ni mogel prinesiti. Zgrabilo ga je za srce in stisnilo; vsaka proseča beseda je bila sunek z nožem in pogled na ženo je napolnil vso izbo z mrakom. Ona mora gledati, ona mora poslušati ves božji dan, ne more pomagati in mora tolažiti, kjer tolažbe ni. Vso moško silo je napel, da ni zatulil kot ranjen lev in ko se je toliko premagal, da ga je glas ubogal, je dejal: "Ponižam se do tal in prosit ga grem . . ."

Zasmilil se je ženi, da je pozabila na svojo bol in rekla: "Jaz pojdem. Laže bo meni in mene mora poslušati z drugačnimi ušesi kot bi tebe."

Hotel jo je ustaviti, ali čital je v njenih očeh in razumel. Pokimal je. Ona je tesneje povezala ruto in odšla . . .

Pri Kantorju je bil župnik. Prosila je ponižno, kakor jo je bilo naučilo neprizanesljivo

življenje v nižavah, naj sprejme Lužarja nazaj na delo. Njegov odgovor je bil kratek: kdor je v moji službi, je moj delavec, moj hlapec. Ne potrebujem nikogar, da bi mi šuntal ljudi . . .

Besede so bile kakor udarci s kladivom. A ko je uzrla župnika, se ji je vrnilo upanje. Božji mož — in Bog je usmiljenje. "Usmilite se, gospod župnik . . ." Toda ta župnik ni bil božji mož. Farovž in hlev sta mu šla bolj po glavi kot njenih šest otrok.

"Gospod župnik nima s tem nič opraviti. Prišla je prosit, da bi sprejel njenega moža. Jaz tega ne storim."

Kantor mu sezida farovž in hlev ob svojem strošku; kaj bi mu mogel sezidati Lužar? Prav ima torej Kantor, ne pa Lužar.

"Ali ne seje med ljudmi nezadovoljnost in zdražbo? Ljuba žena, take ljudi je treba iztrebiti kakor ljuliko . . . Če vam morem kaj ustreči, ljuba žena — izpijte kozarec vina."

Take so bile župnikove besede in Lužarica je ostrmela. Nekaj, kar je mislila, da je zoper vse viharje zasidrano v njeni duši se je omajalo . . . "Bog vam odpusti," je vzkliknila in odšla.

Široko so se Lužarici odprle oči in odmaknila se je stena, preko katere njen pogled prej nikdar ni segal. Kar je imenovala "Pravico", se je skremžilo in grda spaka se ji je režala v obraz.

Oči so se odprle tudi delavcem in zazdelo se jim je, da pravice ni brez boja, pa so sporočili kralju, da ne marajo biti več živina in hočejo nekoliko človeškega življenja.

Kantor je vzrojil.

"Ne marajo? . . . Hočejo?" je zarohnel, da se je oskrbnik ustrašil; "kakšne besede so to iz ust hlapcev? — Nihče ne more tukaj hoteti razen mene. Jaz sem kralj na Betajnovi!"

Delavci so se zanašali na svojo pravico in na svojo slovo. Toda na Betajnovi še nikdar ni bilo takega boja in vedeli niso, da je treba zanj izkušenj kakor za delo. Za vojno se morajo vojaki vaditi in častniki se morajo učiti vsega, kar se more zgoditi v napadu in v obrambi. Tudi za delavski boj je treba taktike in strategije, intendature in generalnega štaba, a Kantorjevi puntarji so bili sami novinci. Godile so se reči, katerih niso prič-

kovali, na katere niso bili pripravljene in stavka se je zavlačila. Iz drugih krajev so prignali nevedne ljudi, ki so hoteli dela in straže jim niso dovolile nobenega stika s stariimi delavci. Kantor se je rogal svojim hlapcem in lakota mu je postala najmočnejša zavzročnica.

Lužarjevo trpljenje se je stopnjevalo kakor Kantorjeva prevzetnost. Dušo mu je bremenil čut odgovornosti, četudi so začeli boj brez njegovega sveta. Slišali so bili njegove besede o pravici, o bratstvu in slogi in — so se prenelili. In sedaj trpe . . .

Lužarica je nosila svoje težko breme brez besed. Tudi njena duša se je krčila, tudi ona je stiskala pest, toda z nobeno mislijo, z nobenim dihom ni dolžila svojega moža. Kantor! Kantor! — Kriva je njegova oblastnost, njegova nečlovečnost, njegova neutošljiva pohlepnost . . . Slutila je, da je za Kantorjem še nekaj, zakaj bi bil sicer župnik govoril z njo kakor z grešnico in se ves postavil na Kantorjevo stran? Toda njene oči so dosegle le njega, kralja na Betajnovi, oblastneža, ki gospoduje s krivičnostjo in nima s človekom toliko usmiljenja kolikor s psom.

Ko je pošlo vse, kar bi se dalo porabiti za hrano, ko ni bilo ničesar več najti v gozdu in ni bilo pri branjevcu upanja niti za en sam krompir, je zbrala otroke in odšla h Kantorju.

“Tukaj jih imate, oblecite jih, nasitite jih; od včeraj niso še nič jedli, danes je nedelja in ne bodo nič kosili,” naslovi mogočnega gospoda, ne več ponižno kot takrat, ko je prvič prišla prosit. In ko hoče Kantor pobegniti, zakriči nad njim:

“Nisi se usmilil, tudi Bog se te ne bo usmilil. Vse si okradel in oropal in nikogar se nisi usmilil, ne nedolžnih otrok, ki ti niso storili nič žalega. Pa kadar bo zadosti, te bo Bog udaril in takrat — proklet ti in tvoja hiša!”

Kantor je kralj na Betajnovi. Na take besede ni zanj drugega odgovora kot da je spodil. Toda Hana, njegova žena, je nekdanja bila dekla in se ni nikdar prelevila v kraljico. Ona hoče odvesti Lužarico, da bi ji dala kruha. Ali zmotila se je. To ni več ponižna ženska, ki se trese pred oblastnikom in prosi milosti in usmiljenja. Nekaj se je zbudilo v njej, česar noben Kantor ne razume in kar ji daje večje dostojanstvo kot kraljevski škrlat.

“Ne maram vašega kruha, je ukraden kruh! Boljši priberačen, nego ukraden kruh! . . . Le ven, otroci! Ta hiša je prokleta. Proklet ti in tvoja hiša!”

S takimi besedami zapusti Kantorjevo hišo.

Večja je od Kantorja, kralja na Betajnovi.

Bitka Kantorjevih delavcev je bila izgubljena, toda ena bitka ne odločuje vojne. In vojna še ni končana. Dva velika tabora se pripravljata za veliki, neizogibni boj, v katerem bodo vsi Kantorji na eni, vsa pravica na drugi strani. Pravica je izgubila bitke in jih še bo, toda boj ne more biti končan, dokler ne zmaga pravica. Na bojišču bo pehota pravičnosti, topništvo svobode, pionirji enakosti, za to armado pa bodo Lužarice, ki bodo vojščakom točile uteho, pogum in zavest zmage.

Na njihovi strani bo duh njega, ki je poleg tolikih junakov priklical v življenje tudi skromno, požrtvovalno, veliko Lužarico . . .

Opera

“HUBIČKA” V CLEVELANDU

NEKAJ ČUDNEGA je z opero v Ameriki. V “starem kraju” si ne bi bilo mogoče misliti mesta, velikega kot Cleveland, Detroit, Pittsburgh, Los Angeles i. t. d. brez stalne opere; mala Ljubljana jo je imela, ko je bila še “dolga vas” in bila je dobra. Spominjam se, da mi je pred kakšnimi štiridesetimi leti neki nemški ravnotej dejal, da bi bil srečen, če bi mogel imeti tako

opero kot jo imajo Slovenci. V Clevelandu so letos imeli gostovanje metropolitanske opere iz New Yorka in to se je smatralo skoraj za čudež, ker je trajalo teden dni—brez nedelje, pač. Operna gostovanja se pri nas prirejajo v mestih kot Maribor in Celje. V Ameriki je največja sitnost s tem, da mora vse biti “največje” in “najboljše”—vsaj za oko, četudi je marsikatera “grandiozna” stvar taka, da je nihče

ne bi pogrešal, če je ne bi bilo in bi pogostoma celo bilo bolje, če se ne bi bila nikdar izvedla, kar pričajo predvsem neštete z največjo reklamo prodane kinematografske slike. Ampak ker nastopajo v newyorški operi najboljši pevci, kar jih premore Evropa, se smatra skoraj za greh, sestaviti družbo, ki ne bi stala na višini Carusa, Šaljapina, Jerice ali pa vsaj Martinelli. Zato se kljub nekaterim lepim poizkusom nikakor ni mogla razviti domača opera in zato niti milijonska mesta ne morejo imeti svojih oper. Družba San Carlo, n. pr., je storila na svojem polju marsikaj dobrega, pa se vendar ne more uveljaviti tako kot bi zaslužila. Mogoče, da se bo po nekaterih eksperimentih, storjenih na podlagi WPA kaj popravilo, ampak doslej se je izpolnilo malo nad.

Ta dejstva je treba imeti pred očmi, če se presoja delo prostovoljnega pevskega društva tuje narodnosti, za katero so razmere seveda težavnejše kot za Amerikance, ne le z ozirom na neprimerno manjše število občinstva, ki prihaja v poštev, ampak tudi zaradi nešteti težav, s katerimi bi se morali boriti celo pevci po poklicu, kaj še diletanti, ki žrtvujejo svoj prosti čas, katerega nimajo preveč, ne za osebno korist in slavo, ampak za kulturo svojega ljudstva. Drugače se mora govoriti o pevcu, ki dobi nekoliko tisočakov za vsako predstavo, kot o tistem, ki doprinaša poleg svojega dela še materialne žrtve, da se omogoči uprizoritev.

Vpoštevajoč vse to, je treba smatrati slovensko opero v Clevelandu za izreden pojav velikega pomena in samostojna Zarja si je s svojim prizadevanjem na tem polju pridobila neprecenljive zasluge. Doslej je postavila na oder najprej nekoliko manjših oper, potem pa se je spravila na Verdija in Zajca in zadnji mesec smo slišali Smetanovo Hubičko. Po svetu to delo velikega in nesrečnega češkega mojstra ni tako znano kot Prodana nevesta ali Libuša, ampak po svoji glasbeni vrednosti spada v prvo vrsto komičnih oper, katerih muzikalna literatura ne šteje toliko kot tragičnih. Ko sem slišal, da jo namerava Zarja uprizoriti, moram priznati, da sem bil skeptičen. Zakaž to je eno tistih del, ki napravijo na poslušalca vtis največje lahkote, pa delajo dirigentu, solistom in zboru velikanske težave. Le velik glasbenik kot je bil Smetana s svojimi sijajnimi izkušnjami s koncertno in odrsko glasbo je mogel podati tako zaokroženo delo, tako ne-

verjetno bogato, pa vendar tako gladko tekoče. Toda Zarjina družba se je tako odrezala, da bi komaj bilo mogoče pričakovati kaj boljšega od diletantov. V prvi vrsti gre priznanje gospodu Ivanušu, ki je premagal vse težave naštudiranja in je pri predstavi dirigiral opero s spretno roko in globokim razumevanjem partiture in Smetanovega duha. Jasno je, da bi bil uspeh večji, če bi bil imel na razpolago popolnejši orkester, da bi bile prišle razne fineše do zaslužene veljave, ki so se tako deloma izgubile—deloma pa seveda tudi zato, ker občinstvo zlasti uverturi ne pripisuje dovolj važnosti, orkester pa ne more in seveda tudi ne sme prekričati nemira v dvorani. Vendar je pa bolje, da se poda tudi z manjšim orkestrom to, kar se more kot da bi se delo sploh pokopalo.

Solisti so izvršili svojo nalogo tako, da je bilo priznanje, ki so ga želi, vseskozi zaslužno. Gospa Milavčeva kot teta Martinka je vnovič pokazala, da zna s svojim simpatičnim glasom obvladati težko vlogo tako, da ostanejo poslušalcu težave skrite in na odru se vede kot izkušena igralka. Prav tako je gospa Ivanuševa v vlogi Vronice dodala svojim prejšnjim uspehom novega z dovršenim petjem in z degažirano igro. Izvrsten tovariš ji je bil gospod Belle kot Luka, ki je z lahkoto ušel vsem skritim zankam svoje vloge ter v petju in igri zelo lepo prikazal značaj ljubimca v sitnih situacijah. Prav dobro je pri tem asistiral gospod Plut v vlogi njegovega svaka. Ostali solisti so zadovoljivo pomagali. Vsa čast gre zboru, čigar naloga je bila vse težja kot n. pr. v Zrinjskem. Tehnično je izvršil vse, kar mu je bilo naloženo, bil je živ in nastopal je naravno, kar ni vedno navada diletantov. Lep delež uspeha gre tudi gospodu Šteblaju za režijo in pozabiti se ne sme pianistinja Vera Milavec. Upajmo, da se sodelujoči niso toliko trudili za eno samo predstavo, ampak da bo še več slovenskega občinstva imelo užitek, ki smo ga mi imeli ob tem lepem delu in da se bo podlaga za slovensko opero v Ameriki utrdila. Razni koraki bi v tem oziru lahko pomagali. Dasi bi rad kaj več podrobnega povedal, se moram danes omejiti na te vrstice. Kadar bo ob drugi priliki govor o naših kulturnih problemih, se vprašanje opere ne bo smelo prezreti.

Arabski pregovor. "Mislim sem, da se mi godi krivica, ker nisem imel čevljev, dokler nisem naletel na moča, ki ni imel nog."

Moralometer

SASA LIČIN

EDEL sem v svoji sobi. Po hribih se je vlekel večerni mrak in nizko pod menoj so zamirali koraki mimoidočih, trudnih, lačnih ljudi.

Na moja vrata je nekdo potrkal boječe, komaj slišno. Ne, saj sem se moral zmotiti. K meni ni nikdar nikogar. Potrkalo je drugič, zopet plaho, komaj nakazano. "Naprej!" sem se odzval trkanju.

V mojo sobo je stopil srednje star mož v sivi ponošeni obleki in s klobukom v roki, kot bi prosil miloščine. Prepoznal sem ga. Bil je moj dober znanec iz tistih časov, ki jih pri nas človek tako rad pozabi in zakoplje v pozabljenje. To so dijaška leta. Več kot deset let ga nisem videl. Lasje so se mu v tem času umaknili visoko nad čelo, vse više in više, ob sencih pa so močno posiveli. Njegove nemirne oči so izza očal neprestano švigale sem in tja, roke pa mirno visele ob telesu, vse kot pred desetimi leti.

"Kaj me ne poznaš več?" je pričel z onim mirnim, monotonim glasom, ki smo ga včasih vsi dijaki tako poznali in ljubili. Da, spomnil sem se. Bil je moj sošolec Ivan Grenkar. Ponudil sem mu stol, prižgal luč in zastrmel v njega. Kot bi prišel iz groba. Vsi znaki so kazali, da mož preveč dela, kot temu pravimo. Kmalu sem prebolel ta prvi vtis in počasi sem si pomagal iz zadrege.

"O, Grenkar! Lepo, lepo, kje se potepaš deset polnih let, po drugem izpitu, kjer si se pošteno odrezal? Od tedaj te nisem videl več."

"Da", je začel počasi in trudno, vendar je bilo nekaj prikupnega v tej melanholiji glasu: "Da, deset let sem poleg svoje službe delal na izumu. Sedaj je gotov, a v meni se vse upira, da bi ga prijavil in spravil v promet, pa se zopet bojim, da me kdo ne prehiti in uniči moj trud in delo."

"Če morem, ti rad pomagam. Zakaj gre in kakšen je tvoj izum?" Pogledal me je boječe

in tiščal roko na desni žep, kot bi se bal, da mu v prazni sobi ne izgine nekaj velikega iz žepa.

"Poslušaj," je nadaljeval. "Povej mi ti, kaj je to morala, kakšna je definicija za moralo?"

Bil sem prepričan: možakar ni več pri zdravi pameti. "Morala? Saj vendar veš. Zadnje čase je vse naše časopisje polno morale. Čisto definirali je niso. Vem pa, da imamo danes pravo moralo, sto, več ali manj odstotno moralo, laži-moralo, dvojno moralo, moralo za sebe, moralo za lačne, krščansko moralo, moralo za šolnike, narodno moralo, moralo za brezposelne, moralo za srednji stan, moralo za gospodarstvenike, moralo za politike itd. Moral je polno. Vse časopisje je je teoretsko polno, a čisto točne definicije res da nisem nikjer zasledil. Mislim, da ima pri nas vsak svojo in po svojem ukrojeno moralo."

Poslušal me je, kot bi mu govoril čisto nekaj novega, a naša šolska snažilka je istega mnenja, zato nisem mogel razumeti njegovega izraza v očeh.

"Saj sem vedel," se je smejal ves v neki čudni blaženosti, "k tebi bi moral priti že prej. Vidiš s to laži-moralo bo sedaj konec. Moj izum se imenuje: moralometer. Morda se bo kdaj imenoval "Grenkarjev moralometer." Stvar je čisto enostavna: v navadni cevki imam serum, ki je moja skrivnost. Cevka je razdeljena na dve sto delcev, od nič navzgor do sto in od nič navzdol do sto. To bi bilo nekako kazalo za moralo. Človek vzame cevko v roko, serum se dvigne in pokaže številko na lestvici. Tu so istočasno označene vseh vrst morale. Delal sem na več sto primerih poizkuse. Niti pri enem se nisem zmotil niti za eno samo stopinjo. Glej, vse moralne, nemoralne, laži-moralne ljudi bomo lahko zanesljivo ocenili in jim po tej oceni podelili mesta za učitelje, sodnike, gospodarstvenike, politike, sploh za vse. Po mojem je to epohalen izum, le kako naj ga obelodanim?" je pristavil in zastrmel preko okna v temno noč. V meni je oni prvi vtis o blažnosti izginil, videl sem njegov razumni profil, njegove mirne oči so se potapljale skozi okno v

* Ta času — in časom — primerna satira je bila prvič objavljena v "Učiteljskem Tovarišu," 13. oktobra.

večerni mrak. Zavedal sem se: ta izum prinese našemu življenju nov vek.

"Človek božji, takoj jutri teči na urade od prvih do zadnjih vrat, da te kdo ne prehití. Obogatel boš ti, človeštvu pa napraviš velikanško dobroto. Pridi povedat jutri zvečer, kako in kaj so se obnesli uradni poizkusi." Tiho kot je prišel me je tudi zapustil.

Vso noč in ves dan sem mislil na Grenkarjev izum in srečo, ki se mu bo naselila v bedno življenje. Ob isti uri kot prejšnji dan je potrkalo razburjeno in energično na moja vrata. Vstopil je Grenkar, ne da bi čakal mojega poziva. Proti svoji volji je začel mahati z rokama, kar sploh ni bila njegova navada.

"Vse, vse mi je uničeno. Uničili so mi izum in me zapodili na cesto. Skoro bi me zaprli," je začel in nadaljeval v isti sapi: "Šel sem k društvu, ki odkupuje rentabilne izume od revnih izumiteljev, govoril s predsednikom društva, pokazal moj izum in razložil njegovo delo in učinek ter pomen, ki ga ima stvar za vseobčo slovensko in človeško blaginjo. Strme so me poslušali in prikimali vsi od sluge do gospoda predsednika. Kakih petdeset ljudi se je zbralo v dvorani. Začel sem s poizkusi in dal moralometer v roke slugi. Moralometer je pokazal sto stopinj. Sluga! Popolni človek! Kar naenkrat so začeli ljudje od inštrumenta od-

stopati. Posrečilo se mi je, da sem moralometer spravil v roko nekega uradnika. Moralometer je "padel" za dve stopinji. Uradnik je ostal osamljen, ljudje v pisarni so mu pokazali hrbet. Vzel sem svoj izum in ga dal drugemu, tretjemu. Moralometer je padal niže in niže. Ko ga je vzel v roke sam gospod predsednik tistega društva, je zdrknil serum iz cevke in izginil v kroglico pod njo. Moj Bog! Tu pride najhujše. Ves rdeč v obraz je predsednik vrgel v tla mojo cevko, da se je razletela na tisoč kosov. Moje delo je uničeno! Hotel sem protestirati, a kakih sto rok me je vrglo na cesto in grozilo z zaporom, ker se norčujem z ljudmi, so rekli. Moj Bog! Deset let dela, neprestanega dela in lakote," je kričal in bežal po stopnišču na cesto.

Strmel sem za njim. Revež! Ubogi Grenkar! Onemogočili so ga, stradal bo še dalje ob misli na moralometer.

* *

Nekaj dni pozneje sem v časopisju vse polnem morale, take in take, čital, da so oblasti zaprle nekega Ivana Grenkarja, ker je postal oblastim nevaren. Še nekaj dni pozneje pa sem čital, da je radi nemoralnih deliktov predan v zapore neki I. G. Zmečkal sem časopis in ga vrgel v kot. —

Preko Ravan se vleče večerni mrak.

Kje . . . ?

Dovoljeno je pač vprašanje, kje bi stal Cankar danes, če bi bil še živ. V svoji črtici "Novi hlapci" prenaša Ivan Molek Cankarjevo smrt od formalnega do resničnega konca svotovne vojne—vsaj do začasnega konca, ko je zmagala Nemčija s pomočjo zaveznikov, potem ko so že imeli zmago v obeh rokah, pa so jo izpustili kakor bebeci. Cankarju je bil prihranjen ta žalostni, ta odurni pogled. Ampak kakor je bil mlad, bi se bilo lahko zgodilo, da bi bil premagal bolezen in ostal med nami. Gledal bi bil vstajenje, gledal zastoj in naposled videl strašno izgubo. In premisliti se sme, kam bi se postavil v teh težkih urah, ko se zdi, da se krha vse, kar je svoboda zgradila z navdušenjem in trudom.

Da vidimo!

Cankar je bil bojevnik, ko je ena pest tlačila narod, ko se je vrv zadrževala okrog vrata. Kdor misli, da je bil boj lahak, je pozabil, kako je bilo, ko nisi smel izpregovoriti besede, da te ne bi bil vsak trenotek cesarski birič zagrabil za vrat, ko nisi mogel napisati stavka, ne da bi bil nevednež z oblastjo odločil, ali sme ostati zapisana ali ne. Toda Cankar se ni plašil boja takrat; tudi v najtemnejših časih, ko je bil že greh, biti Slovenec in še hujši greh, biti član ponižane družbe, ko je bilo lože priti v ječo kot v svojo hišo in ko je bila nevarnost krogel na bojišču blažja od krvnikovih groženj, je pač trpel, ampak ni zlomil svojega peresa. Čim nevarnejši je bil boj, tem močnejši je bil

bojevnika v njem, tem jasneje je umetnik kazal, kaj hoče, kam drži njegova pot.

Danes tlači železna pest več kot pol sveta in nesramno žuga drugi polovici. Kjer je bila vrv, so sedaj verige. Kjer je bila prepovedana beseda, je danes prepovedana misel, prepovedan dih. Kjer se je repenčil od Boga maziljeni cesar, se danes šopiri človek, ki se sam smatra za boga. Greh je, biti človek in pekel je izkopan iz globočin ter prenešen na živo zemljo.

Ali bi bil mogel bojevnika poseči v svojo dušo in jo obrniti narobe? Ali bi bil mogel ponosni mož, ki je v ječi čutil svobodo v srcu in je zaničeval strah, postati hlapec?

Marsikdo se je izpremenil, marsikatero čudno presenečenje smo doživeli, ljudje, ki so slavili svobodo, prisegajo sili, taki, ki so pridigali Boga, kade hudiču. Toda vsi ti so bili ustvarjeni iz mehkega testa, Cankar pa je bil jeklen. Tudi železo se krivi, razbeljeno, pod udarci silnega kladiva, ali železo ostane vendar. Cankar je čutil bolečine—ne le svojih, še bolj je trpel trpljenje človeka, ker so v njegove

vem srcu utripala srca vseh ponižanih in zatiranih. On bi se bil lahko zgrudil pod neusmiljenim bičem, lahko bi izkruvel od silnikovega meča, toda oslabeled ne bi in samega sebe ne bi izdal. Zakaj on ni bil tako ustvarjen. V najbridkejši uri bi se spomnil na svojo mater in se zavedel, da ga ni rodila za hlapca.

Vprašanje ni, v katero stranko bi se vpišal. Saj nobena, ki bi bila zanj, ni dovoljena. Ampak kakor je vedno stal na strani pravice, v družbi tistih, ki se bojujejo zanj, dokler je ni, kakor je vedno, celo v časih, ko se je zdelo, da morajo zmagati Habsburžani in Hohenzollerni, verjel "v tako družbo svobodnih narodov," tako bi danes stal tam, kjer so meči v očeh in pogum v srcih. Kdor se danes klanja silnikom in kadi zatiranju, naj pomeče Cankarjeve knjige iz svoje knjižnice, še preden pridejo biriči ponje, zakaj v njih je Cankarjev duh in svetoskrunstvo je, častiti Krista, pa igrati Petrovo vlogo na Oljčni gori. Cankar nima z njimi nič skupnega, oni ne morejo imeti nič skupnega z njim.

Kolo se obrača

VRNIL SE JE ČAS, ko Cankarja cenzurirajo in prepovedujejo. Zdi se, da ne more biti drugače in da je prav tako; zakaj njegovi spisi ne bi imeli tiste vrednosti, ki jo imajo, če ne bi vzbujali srda oblastnikov tako kakor v časih, ko so bili pisani in povrh tega kaže to postopanje, da ga začenjajo razumevati mnogi, ki jim je bil dolgo nerazumljiv in ki so ga nekaj časa pustili pri miru in ga celo prikazovali kot svojega. Kolo časa se vrti in sedaj prinaša na vrh dni, ne enake, ampak v marsičem podobne dnevom Cankarjevega dela in boja. Kakor so bili njegovi spisi takrat zoprní filistrom in zlotom, svetohlincem in mogotcem, jim morajo biti neprijetni sedaj. Če bi bil živ, kdove, kako bi se mu godilo?

Svoboda, ki je po veliki vojni pokukala iz za oblakov, je pošiljala toliko toplih žarkov na zemljo, da so vstale nade s premogočno silo in so se zdeli cilji tako približani kakor oddaljena zvezdovja v močnem daljnogledu. Takrat so

se postavljali na stran svobode mnogi, ki je niso nosili v srcu, pa niso marali ostati v senci, kadar zažari njeno sonce nezastrito in prežene vse mrakove. Tako so priznali tudi njenega velikega glasnika, zakaj če bi ga še nadalje zatajevali, bi premočno sonce lahko postalo nevarno njihovim kožam. Peli so mu torej hozana in pripuščali njegovo podobo v svoj hram. To je bilo dovolj; čemu bi se trudili, da bi ga poznali? Kakor se iz svetega pisma lahko iztrga pol stavka in zatrdi, da je tam zapisano, da ni Boga, tako so trgali iz Cankarjevih spisov posamezne besede in stavke in hoteli z njimi dokazovati, da je bil Cankar tak, kakršnega bi bili radi imeli. Treba je le nekoliko spretnosti, pa se s to enostavno metodo, ki ne zahteva niti prebrisanosti, lahko dokaže vse, kar služi gotovemu namenu. Kdor bi na podlagi tega hotel izdelati Cankarju spomenik, bi imel pred seboj nemogočo nalogo, zakaj bog Janus je imel le dva obraza, Cankarju so jih pa naredili sto.

Obljubljena svoboda se ni uresničila; čas

še ni bil dozorel, polagoma so oblaki začeli zakrivati njeno sonce in sedaj je skoraj popolnoma zakrito. In tistim, ki niso imeli svobode v svojih dušah, se je storilo žal, da so se zmotili, pa so se zopet začeli odmikati od svetle strani, ker se je v senci in v mraku obetalo mirnejše, pokojnejše življenje.

Maks Krnec je bil pa po Cankarjevem namenu zaklical: "Fej, kadar vidim tako gnilo zadovoljnost . . ."—Kako naj ga še slave tisti, ki hočejo biti zadovoljni, s seboj in s svetom, v mirnih domovih? Polagoma se jim odpirajo Cankarjeve knjige; eni spoznavajo pa pripovedujejo drugim, drugi zijajo in ko se zavedo, pripovedujejo tretjim, tretji v začudenju sklepe roke in ponavljajo, da je v pesmih in povestih in dramah povsod nemir, povsod nezadovoljnost; tu pa tam ugame kakšna bistrejša glava, da so te lastnosti nalezljive kakor ošpice in žolta mrzlica in da jih je treba prav tako karantinirati.

Torej: Ven iz knjig s temi stranmi! Dol z odra s to dramo! Dolina šentflorijanska ne sme biti pohujšana s tem, da se odgrne plahta, hlapcem se ne sme razodeti, da hlapčujemo . . .

Ali bi Kantor dovolil, da se pred ljudstvom pokaže kaj drugega kot konec zadnjega prizora: "Vsi smo z vami! Bog vas živi, Kantor?!" — Ali bi bilo naravno, da bi Grozd in Gruden ploskala, ko jima "zavrženci in razcapanci" razbijejo šipe? Naravno je, da se prepovedujejo njegove uporniške besede in zakrivajo njegove obljube. Zakaj četudi je njegovo truplo v grobu, je njegova beseda živa. Ti ne smeš kazati narodu njegovih ran, torej—Cankar tudi ne.

Cenzorji, ki navadno niso udarjeni s preveliko modrostjo, vendar včasih razumejo več od literarnih kritikov, ali pa jim vsaj slutnja pove več. Izmed desetih, ki govore o Cankarju, ti jih bo osem zatrdilo, da je bil pesimist od konca do kraja. Nič ne pomagajo njegove besede o narodu, ki si bo pisal pravico sam; nič njegova izjava, da veruje v družbo svobodnih narodov. Pritisnili so mu pečat pesimizma in pri tem mora ostati. Ampak cenzor ne verjame kritikom. Kdor razodeva krivico tistim, ki jo trpe, kdor jim kaže neuspešnost prošnje, kdor vidi meče v molku množic, ne more biti pesimist, temveč je učitelj in buditelj; prebudjeni narod pa mora dokončati delo sam. In oni nočejo, razumeš, prijatelj — oni nočejo naukov, nočejo buditve,

nočejo narodovega dela, zatorej—križ čez povest, za kulise z dramo; venec na grob, pa mirna Bosna . . . !

Tako se je kolo obrnilo. Toda ustavilo se ni. Cankarju je prihranjen pogled na izpremenjeno scenerijo, ampak če bi jo gledale njegove žive oči, njegov duh ne bi obupal. Preživel je peklo in videl zmago nad njegovo močjo; vedel je, da Rim ni bil zgrajen v enem dnevu. Ko so gradili Cheopsovo piramido, so padale žrtve, a zdaj kljubuje tisočletjem; tuneli pod Hudsonom, največji most na svetu, vsaka velika in mogočna stavba zahteva človeške žrtve; tudi stavba svobode se ne dogradi brez njih. Pota so navkreber in navzdol; po vseh je hodil Cankar in vedno iskal in spoznal, da pot ni ne lahka ne kratka, ampak vere v cilj ni izgubil.

Kolo se je obrnilo, ali obrača se dalje; lahko se ustavlja, ustaviti se ne more kakor sonce ne, če se ustavlja ura. Cankarjeve ure, ki so nekdanj glasno bile v vseh stolpov, so se ustavile, toda po neizprosni sili zakona pride Cankarjev čas, čas svobode, čas ljudstva, ki bo spoznalo njegove nauke, ne le na površju, ampak v njihovih najglobokejših globočinah, odkoder ne izvirajo tožbe in solze, temveč moč in pogum.

In kako se bodo tedaj cenzorji trudili, da bi zabrisali svoje delo!

Šušteršič: Torej kaj? Nimam časa.

Štefe (trepetaje): Vero sem izgubil!

Šušteršič (vstane, nasmehne se zelo veselo in položi roki na štetove rame): In zaradi takih malenkosti prihajate k meni v teh resnih časih? Prijatelj, jaz je že zdavnaj nimam, te ljube vere, pa se mi godi dobro že na tem svetu. Zapomnite si enkrat za vselej: veren ni tisti, ki ima vero, temveč tisti, ki pravi, da jo ima! — Bog z vami!

Štefe (stoji dolgo na stopnicah in tišči kazalec na čelo. Morda stoji še zmirom . . .)

Cankar: "Brezverci."

"Jaz, ki sem dvanajst let bil delavec na polju slovenske kulture, sem se z dobro vestjo in z jasnim prepričanjem pridružil socijalni demokraciji; komur je do prave svobode in do prave kulture, bo storil isto."

Zaključek Cankarjevega govora v Ljubljani, 1. aprila 1907.

Cankar na našem odru

ODISI da smo mu bili kos ali ne, ampak Cankarja smo se lotili clevelandski diletanti že pred sedemnajstimi leti, če se ne motim. In bili smo ambiciozni. Odločili smo se za

“Pohujšanje v dolini šentflorjanski” in ga podali na odru nekdanje Birkove dvorane. Menda nismo kdo ve kaj prida igrali, ampak bili smo vsi mladi in navdušeni in to je pomagalo. “Pohujšanje” smo zopet dali prvo nedeljo po otvoritvi S. N. Doma. To je bilo leta 1923. Jaz sem igral Petra. Jacinta je bila ga. Emilija švigljeva. Opajala me je melodija Cankarjevega jezika in učil sem se z veseljem in navdušenjem. Polagoma, ko sem se poglobljal v vlogo, sem doumel smisel te znamenite farse. Pred nekaj leti je Anthony J. Klančar “Pohujšanje” predstavil v angleščino in skupina tukaj rojenih Slovencev ga je vprizorila v prevodu. Čudil sem se vztrajnosti prevajalca in igralcev, in predstava je bila, če ne gmoten, brez dvoma moralen uspeh. Pač zanimivo in značilno, da je bil Cankar — in to s “Pohujšanjem” — prvi slovenski dramatik, čigar delo je bilo dano v angleškem jeziku in to od igralcev, ki niso nikdar videli slovenske zemlje.

Na odru S. N. Doma je bil pozneje vprizorjen tudi “Kralj na Betajnovi” — če se ne motim dvakrat. Brez dvoma je ta drama izmed vseh Cankarjevih del najprikladnejša za diletantske odre. Ni sicer nobena igrača, kakor ni nobeno Cankarjevo delo, ampak zdi se mi, da sta snov in način obdelave laže dostopna za povprečnega gledalca, ki Cankarja ne pozna intimneje kot katerega koli drugega njegovega dramskega dela. Kantor je tako mogočna in jasno začrtana osebnost, da celo najbolj preprost gledalec ne more zgrešiti, kaj je temeljni smisel drame. “Kralja na Betajnovi” je pred par meseci vprizorilo dramsko društvo “Verovšek” v Collinwoodu. Imel nisem prilike, da bi predstavo videl. Kot so mi povedali drugi, je Kantorja sijajno igral John Steblaj. Na St. Clairju je to vlogo imel dr. James Mally, ki se je razvil v dobrega igralca, ko je bila ga. Danilova režiserka pri dramskem dru-

štvu “Ivan Cankar.” To je bilo v letih 1923-24.

Skrbinškovo dramtizacijo “Hlapca Jerneja” smo v Clevelandu imeli na odru dvakrat. Prvič ga je dal soc. klub št. 27. To je bilo pred več leti. Vdeležba je bila majhna in predstava ni napravila posebnega vtisa. Bila je nahitro in površno naštudirana in “psihologija momenta” menda ni bila ugodna tisti čas za Cankarja. Da je slednje včasih odločilno, se je pokazalo pred par sezonami, ko je bil “Hlapec Jernej” ponovno vprizorjen. Med tem je “slovita” afera radi Cankarjevega spomenika v clevelandskem Kulturnem vrtu razburkala clevelandsko javnost, v teku so bile urnebesne debate in polemike, skratka — slovenski Cleveland je postal pravcato cankarjevsko bojno polje. Bila je to komedija čisto po receptu, ki ga je Cankar nemalokrat tako učinkovito uporabljal, ko je razgaljal licemerstvo raznih poklicnih rodoljubov. (Usoda pesnika Goloba v komediji “Za narodov blagor!”) Ampak vik in krik radi Cankarjevega kipa je imel eno dobro posledico. Cankar je postal “popularen,” prišel je “v modo” — vse je govorilo in pisalo o njem.

Ko je bil torej “Hlapec Jernej” drugič vprizorjen, se je zgodil majhen čudež. Velika dvorana S. N. Doma je bila polna. Srd, radovednost in pa želja po spoznanju so prignali ljudi, ki so sedeli in sledili poteku dejanja na odru kot pribiti. Prišli so na predstavo z namenom, da Cankarja razumejo in da ga uživajo, pa so ga res uživali in razumeli. Saj so ploskali kar sredi scen!

“Hlapce” smo imeli pri društvu “Cankar” ponovno na repertoarju. Vloge so bile spisane in razdeljene, vršilo se je že par igralnih skušenj, potem pa je vse skupaj padlo v vodo. Režiser in igralci so menda izgubili pogum. Ne pojde, so rekli, in tudi sicer — ljudje ne bodo razumeli. Pred štirimi leti smo se “Hlapce” iznova lotili in jih tudi spravili na oder. Po mojem mnenju je to najdovršenejše in najzrelejšo Cankarjevo dramsko delo. Igral sem Jermana. To je sijajna vloga, vredna vsakega igralca. Če sem jo zadel ali ne, ne vem, vem pa, da me je vloga čisto prevzela in da me še da-

nes prešine ob misli na občutek, ki me je stresel prav do dna v tisti grozno-mogočni sceni zadnjega dejanja, ko Jerman seže po revolverju in zroč na razpelo govori: "Nazarenc, zdaj te razumem . . ." Biti si svest, da si, četudi samo za trenotek, ujel kreativno silo genija, jo občutil in ji dal izraza! Taki momenti so vredni pol življenja. — Ubogi kritiki, ki so tolikokrat pozivali Cankarja, da naj vendar neha ustvarjati sence in simbole in postavi na oder žive ljudi iz mesa in krvi!

V "Hlapcih" je Cankar morda bolj kot v katerem drugem dramskem delu vrgel skozi okno vse časovne manire in mode, dal satiri uzdo in spregovoril jasno in čisto besedo človeka, koprnečega po najvišji resnici — lepoti. Njegova "Lepa Vida" je seveda kot čista literatura genijalnejša, ampak to je poem in junak bi moral biti tisti, ki bi si jo drznil dati na oder — zlasti diletantski oder.

* * *

Cankarju se godi kot večini genijev, s to razliko, da je postal klasičen še ob svojem življenju, dvajset let po njegovi smrti pa je njegovo ime že med nesmrtniki. Usoda genijev pa je, da so čaščeni in slavljani, spomeniki se jim postavljajo, ampak malo jih je, ki njih dela čitajo, še manj, ki jih čitajo z razumevanjem in ljubeznijo. Nihče ne ugovarja, da je Shakespeare velik. Ampak kdo ga čita, koliko njegovih del se igra? Kaka "Abie's Irish Rose" je po vseh znakih sodeč več vredna od "Hamleta."

Ako torej vzamemo svet in ljudi take kot so, se ne moremo čuditi, ako zanimanje za Cankarja — bodisi na odru ali v knjigi — ni večje. Čuditi se moramo, da ga je toliko. Povprečen naš naseljenec je imel bore malo prilike seznanjati se s književnostjo boljše vrste v domovini in oster boj za gol življenski obstanek v tujini tudi ni prijazen za poglobljanje v take abstraktnosti kot so lepota jezika in globočina misli. Da je navzlic temu med nami precej ljudi, ki Cankarja poznajo in ga ljubijo, je zgovoren dokaz za temeljno zdravje našega preprostega človeka-delavca.

Trditev, da je Cankar zagoneten in težko umljiv, ki vztraja do današnjega dneva, ni popolnoma iz trte izvita. Cankar je zagoneten, dokler človek ne najde ključa do njegovega umetniškega izražanja, in prav gotovo ne bo

razumel in užival Cankarja tisti, ki se dan za dnevom zastruplja z vsakovrstnim šundom in plevastimi melodramami. Preden se približaš Cankarju, je predvsem potrebno, da pozabiš na vse, kar si kdaj vedel o knjigah in odru ali pričakoval od njih; potrebno je, da se notranje sprostiš in da poslušáš kot poslušá otrok. Potem se ti bo Cankar začel razodevati. Polagoma. In zmerom več boš našel v njem. Vir njegove umetnosti je neusahljiv. Tisti, ki se dokoplje do spoznanja Cankarjevega genija, razume besede svetega pisma: Oko ni videlo in uho ne slišalo . . . — VJG.

* * *

Dodatek uredništva. Cankar je bil na odru tudi po drugih ameriških mestih. Menda je bil "Kralj na Betajnovi" prvič uprizorjen v Chicagu leta 1914 in za diletante je bila predstava odlična. V Detroitu so pa še zadnje leto igrali "Jakoba Rudo." Vse predstave po raznih naselbinah je težko naštet, ker ni povsod zapiskov. Po mnogih krajih pa so bila predavanja o Cankarju in njegovih spisih in tudi tu se je kazalo veliko zanimanje delavstva za pisatelja, ki mu je stal bliže kot kateremu koli drugemu sloju. To zanimanje ne pojema, temveč se še vedno širi in — pogloblja, v dokaz, da ljudstvu kultura ni ne prazna fraza ne gola dekoracija, ampak življenska potreba, katere se tem bolj zaveda, čim bolj se materijalno krepča.

"Hodim, s hitrimi, nestrpnimi koraki, neutrujena, in tam daleč, na hribu vidim rožo čudotvorno. Naravnost gledajo oči, hrepennja polne. Ali pot je dolga, noge že omahujejo, že je srce malodušno. Ozrem se trudna — in glej, vsa pot za mano je bila posuta z rožami in vse so pohojene, v blato poteptane . . . Na hribu se sveti roža čudotvorna — dalje! . . ."

Cankar: "Gospa Judit."

. . . Ni še čas. Trpi, srce, potrpi, molči v tej noči gnusobe, sramote in bridkosti; molči in čakaj. Dioniz in Jacinta nista umrla, živa sta kakor ti samo in kmalu bosta praznovala vstajenje, mlajša, vriskajoča, ovenčana z nezaslišno gloriijo.

Cankar: "Veselejša pesem" v "Podobah iz sanj."

Senčna ali sončna stran?

SLIŠAL SEM, da je Cankar negativen. Vedno slika senčno stran. Njegovi junaki vedno propadajo. V nobenem njegovem delu ni zmage proletarijata. Cankar ne dviga, ampak deprimira. Njegovo ozračje je zatohlo . . .

Enkrat? . . . Neštetikrat je to slišal in čital, kdorkoli je količkaj zasledoval, kar so kritiki govorili o njegovih delih. Ne more se jim preveč zameriti, zakaj zgledi, ki jih navajajo, niso potvorjeni, krivičnost res zmaguje, bojevniki padajo, nevednost dviga pest, pravica je neodločna — in če hočete, najdete lahko še tucat podobnih primerov.

Kljub temu se mi zdi, da je ta kritika v zmoti. Cankar je sicer dejal, da ne piše zaradi literature. Fraza "umetnost zaradi umetnosti" (ali "za umetnost") mu je postala skrajno zoprna in njene velike duhovne je tako zbičal kakor — vsaj v slovenščini — nihče ne. Toda s tem ni rečeno, da ni bil umetnik. Hotel je le, da ima umetnost vsebino in namen. "Povedali ste, *kako* sem napisal; niste pa povedali, *kaj* sem dejal" — s tem je bil njegov nazor o literaturi najboljše označen. Jedro je važno, potem še le pride lupina. Ampak Cankar je bil velik umetnik, ker je obvladal oboje; močne so bile ideje, ki jih je vlival v svoje modele in krasna je bila oblika, s katero jih je odeval. Bila je v resnici tako lepa, da je zaradi nje mnogo ljudi pozabili na vsebino ali pa brskalo po njej z zaslepljenimi očmi. Prišla je cela vrsta cankarjančev, ki so mislili, da so prodrli v skrivnosti njegovega sloga in hoteli pisati "kakor on." Spoznalo se je oponašanje in kopija nikdar ne nadomesti originala. In vrhu tega je moral ves trud ostati brezploden, zakaj Cankarjeve oblike so sledile idejam in čitatelj dobiva vtis, da so zrastle iz njih, se jim prilegle, postale njih naravni, skoraj neizogibni izraz.

Da je Cankar cenil lepo obliko, se ne spozna le iz njegove "Lepe Vide," iz "Podob iz sanj" in nešteti drugih kompozicij, ampak tudi iz tega, kakor je govoril in sodil o sadovih drugih umetnikov. Če je našel novo lepo pesem, jo je prinesel prijatelju in mu jo kazal z večjim navdušenjem kot če bi govoril o svojem delu. Ko je n. pr. izšla Kraigherjeva "Školjka," jo je

prelistaval in se zdaj pa zdaj ustavil: "Počakaj! Poslušaj to!" — pa je čital del dialoga in pogledal, ali vidi poslušalec lepoto, ki jo je opazil sam. Čital je rokopise Trdinovih spisov in njegovo navdušenje zanje je najbolj vplivalo na Schwentnerja, da jih je založil; z enakim navdušenjem je meni prigovarjal, naj prevzamem uredništvo.

V tem globokem čutu za lepoto oblike je — kakor se mi zdi — odgovor na začetkoma omenjene očitke. Cankar ni bil časnikar, ni pisal proklamacij, ni sestavljal programov, dasi se je razveselil nad lepim uvodnikom in se živo zanimal za programe. Sam pa je pisal novele, drame, poezije. Slikal je življenje, kakršno je videl, ne kakršno si je želel. Prikazoval je boje, kakor so se razvijali, ne kakor se bodo končali. Ampak barve njegovih slik, akcenti njegovih besed niso pripuščali nobenega dvoma, ne o njegovi sodbi mračne sedanosti ne o svetlosti njegovih ciljev. "Tukajle smo in tako le je z nami" — to je povedal kakor med nami nihče pred njim. Taki, ki so hodili po njih, niso čutili peta, dokler jim ni umetnik razodel ne le teptanja, ampak tudi dostojanstva njihovih cunj.

Kaj naj bi od umetnika zahtevali več?

Odprl si mi oči; komu bi se mogel bolj zahvaliti kot tebi? Zdaj gledam in lahko mi bo najti pot in cilj . . .

Kako naj bi bil slikal zmago proletarijata, ko so se hlapci pri nas komaj začeli zavedati? V tistih težkih časih se je postavil na njih stran, jim krepčal pogum, jim vlival vero, da bodo "zasedli polno mizo" — ali ni to mogočno pozitivno delo? — Ko je kandidiral kot socialist za državni zbor, je dobro vedel, da ne bo izvoljen; ampak to je bilo najzgovornejše pojasnilo vsega, kar se ni dalo vsiliti v novelo in komedijo.

Ker je bil umetnik najčistejšega kova, je gospodaril s svojim peresom in ni nikdar zapisal več kot je bilo treba, zakaj "tudi čitatelj ima glavo in možgane v njih" in če je ne bi imel, bi bila vsaka beseda zaman. — Enkrat sva se razgovarjala o modernih in starejših nemških pesnikih in se ustavila pri Herweghu. Čital sem "Von unten herauf." Cankar je z zanimanjem poslušal, pohvalil pesem, potem pa dejal:

"Ampak danes bi jo naredil krajšo; vso zadnjo tretjino bi opustil in prepustil čitatelju, da si jo domisli." — Tako je cenil čitatelja in njegovo inteligenco; tako mu po Jernejevem tragičnem koncu ni bilo treba praviti, v čem je bila

njegova zmeta in dajati drugim hlapcem navodil.

Če ne bi bilo tako, bi bilo nerazumljivo, da se je Cankar tako globoko zapisal v srca ponižanih, ki streme k soncu.

Za gospodinje

V kuhinji se ne more nikdar natančno vedeti, koliko se bo pojedlo, zakaj človek je že tako čudno ustvarjen, da je podvržen vsakovrstnim izpremembam. Saj še ljubezen ni v vsakem slučaju večna, kar izpričuje nenavadna zaposlenost sodišč, ki se bavijo z razporokami; kako naj se torej pričakuje, da bo apetit vedno enak? Gospodinja ne mara, da bi omizje ostalo lačno in zato rajši pripravi več kot manj. In potem se zgodi, da ostanejo jedi nezavžite. V tem oziru je bila Amerika nekdanje zelo zapravljiva; kar se ni pojedlo, je šlo v pomije. Ampak gospodarske krize so dobra, četudi neprijetna šola in sedaj tudi ameriške gospodinje ne zapravljajo tako kot včasih in ne smatrajo za sramoto, porabiti dobre in čiste preostanke na drug način. Dobra gospodinja ima za to neštete prilike in danes prihajamo z navetom, kako porabiti gnjat (šunko ali pršut), če je ostal. To se posebno lahko zgodi, ker je pravzaprav bolj varčno, kupiti celo gnjat kot pa manjši kos, katerega mesar navadno tako odreže kakor je njemu najbolj prav.

Eno navodilo se nanaša na

hlebec iz gnjati.

Za to potrebuješ

2 žlici masla	no cherries)
3 žlice rjavega sladkorja	poldrug funt zmlete, pre-
6 zrezkov ananasa (pine-apple)	kajene gnjati
malo steklenico maraskinovi-
vih črešenj (maraschi-	poldrugo kupico presejanih
drobtin
	dve jajci

Raztopi maslo v kozici, vsuj vanj sladkor in počasi mešaj približno pet minut. Še bolje je, če storiš to kar v ponvi, v kateri se bo pekel hlebec. Potem razloži ananasove zrezke na dnu ponve in vmes porazdeli črešnje, da dobiš čedno sliko. Opeci nekoliko, da dobi sadje malo barve.

Zmešaj v skledi zmleto gnjat, jajca in drobtine in ko je vse dobro zmešano, natlači to v ponev na vrh sadja. Peci približno 45 minut v vroči pečici, da na vrhu lepo zarumeni, a ne predolgo, da se hlebec ne izsuši. Kadar je gotovo, obrni na vroč pladenj. Sadje bo tedaj na vrhu. Ocvri malo zelenega petršilja in ga razloži po vrhu. Okrog se lepo poda zelen grah. — To zadostuje za šest jedcev.

Gnjat z rezanci.

Funt širokih rezancev	3 žlice masla
3 kupice zmlete gnjati	po okusu nastrgane limo-
nine lupine
3 jajca	
kupico presejanih drobtin	

Raztopi maslo in zarumeni na njem drobtine. Pazi, da ne postanejo pretemme.

Zmešaj v skledi zmleto gnjat, maslo in drobtine, dodaj stepena jajca in limonino lupino. Imej priprav-

ljene kuhane rezance, ki si jih polla s čisto vodo in odcedila. Primešaj jih h gnjati, vsuj vse v dobro namazano ponev in peci pol ure v vroči pečici.

Pašteta iz zelenjave.

(Relish.)

Zadnja leta so prišli "reliši" zelo v modo, ampak marsikatera gospodinja se ne ukvarja rada z njimi, dasi jih sicer ima rada, ker večinoma dajejo mnogo dela in sitnosti. V naslednjem dajemo navodilo, ki je zelo enostavno in ne zahteva niti kuhe. Potrebno je za to:

3 srednje velike glave zelja	4 rdeče paprike
8 srednje velikih korenov	12 srednje velikih čebul
4 zelene paprike	pol kupice soli

en bokal (Quart) kisa	(celery seed)
6 kupic sladkorja	žličice gorušičinega semena
žličico zeleninega semena	(mustard seed)

Zmelji zelje, korenje, paprike in čebulo. Dodaj sol in pusti, da stoji dve uri. Potem odcedi, zmešaj in dodaj kis, sladkor in semena. Napolni s tem steklenice ali lončen čebriček, pokrij s prtjem ali z voščenim papirjem, če pa rabiš steklenice, jih tesno pokrij in zamaži v voskom.

Majoneza.

Tudi s solatami si človek včasih zaželi kaj izpremembe. Naša navadna zabela: olje, kis, sol, malo česnja je res izvrstna, zlasti če je olje dobro in še posebno, če vzameš limonin sok namesto kisa, kar je tudi bolj zdravo; ampak ljudje smo že taki, da hočemo večkrat kaj drugega. Majoneze so torej pogostoma dobro došle. Pravijo, da je prvo izumil francoski državnik kardinal Taillierand. Za njim so prihajali drugi z novimi, včasih boljšimi, včasih slabšimi recepti in danes je mnogo vrst. Res, da jih v trgovini lahko dobiš, kolikor jih hočeš, toda včasih tudi tam ne veš, kaj kupiš in če jo doma narediš, si vsaj prepričana, da je vse sveže in po tvojem okusu.

Sledeči način je prav dober:

4 rumenjake	pol žličice hude paprike
3 kupice olivnega olja	(cayenne pepper)
3 četrti kupice kisa	2 žličici suhe gorščice (dry
žličico soli
	mustard)

Dobro ohladi skledo in daj vanjo rumenjake. Dodaj sol, papriko in gorščico in dobro premešaj. Kar sledi, je mešanje, vtepanje in zopet mešanje. Nemreč: dodaj malo olja, mešaj in vtepi; dodaj malo kisa, premešaj in vtepi. Tako nadaljuj, dokler ne porabiš vsega olja in kisa. Potem shrani majonezo v dobro zaprti široki steklenici.

Iskren pozdrav Cankarjevi
ustanovi od

FEDERACIJE SNPJ

za

Westmd. Co.

Tajništvo: Box 202

HERMINIE, PA.

Čestitke Cankarjevi ustanovi!

JOSEPH ŽELE

POGREBNI ZAVOD

Slovenska popravljalnica

ELYRIA AUTO REPAIR

6815-31 SUPERIOR AVE.

ENDicott 9361

Estimates on Repairs

Joe P. Merhar

Ob 20-letnici smrti se hvaležno spominjamo v imenu članstva SNPJ našega nepozabnega Ivana Cankarja.

Clevelandska Federacija dr. SNPJ v Clevelandu

Vas vabi, da postanete člani največje slovenske bratske organizacije. Zdravniška preiskava prosta. 28 društev v Clevelandu.

GOOD TIME CAFE

6702 ST. CLAIR AVE.

Se priporočam, da me obiščete.
Vam jamčim dobro postrežbo.

*Fina godba vsak petek in
soboto.*

Frank Okički, lastnik

Dr. št. 268 SNPJ

ELY, MINN.

Joseph Mavetz, predsed.
Joseph Kolenc, blag.
Jacob Kunstelj, taj.

Naj čisti pojme Cankarjev duh,
da prej pridemo do zmage
delavstva!

Društvo št. 14 SNPJ

WAUKEGAN, ILL.

John Artach, tajnik

Fajdiga in Klančar

Vzorna pekarna
6413 ST. CLAIR AVENUE

V zalogi imamo vedno sveže
pecivo, kolače, torte, za dom,
za godove in svatbe.

John Mikuš

Izdelovalac harmonik
6607 EDNA AVENUE
Cleveland, Ohio

Dominik Laušin

Gasolinska postaja.
Dobra in zanesljiva postrežba.
EAST 60th STREET in ST.
CLAIR AVENUE

Frank Butala

Slovenska trgovina s čevlji.
Velika izbora.
6410 ST. CLAIR AVENUE
Cleveland, Ohio

Frank Černe Jewelry Company

v Slov. Narodnem Domu
6401 ST. CLAIR AVENUE
Cleveland, Ohio

DRENİK'S BEVERAGE DISTRIBUTING, INC.

Razpečevalci ERIN BREW — STANDARD BEER OF CLEVE-

LAND in OLD SHAY ALE

KENMORE 2430

KENMORE 2739

Želimo uspeh Cankarjevi ustanovi in našim odjemalcem!

Čestitke Cankarjevi ustanovi!

Enakopravnost

6231 St. Clair Ave. - Cleveland, Ohio

Neodvisen dnevnik za Slovenske delavce v Ameriki

Miller's Cafe

5205 ST. CLAIR AVE.

Fino pivo, vino in žganje

Vsak petek ribja večerja, ob sobotah kokošja.

Prvovrstna postrežba. Dobra godba.

Čestitke Cankarjevi ustanovi!

Vicic's Cafe

959 EAST 67th STREET

Čast Cankarjevemu spominu!

Durn Variety

15605 WATERLOO ROAD

Cleveland, Ohio

Trgovina vseh potrebščin

John PianECKi

Slovenska pekarija

6036 ST. CLAIR AVENUE

Društvo št. 119 SNPJ

pozdravlja priredbo v spomin 20-letnice smrti misleca in pisatelja Ivana Cankarja

The Bliss Road Coal and Supply Co.

Slovensko podjetje

22290 ST. CLAIR AVENUE

Euclid, Ohio

Office KENmore 0808

Moški Klub Slov. Nar. Doma

17149 JOHN R.

Detroit, Mich.

Želi Cankarjevemu glasniku plodonosen uspeh.

Rojaki, pristopite v društvo

Slovenski Kmetovalec, št. 198 SNPJ

v WILLARD, WISC.

Zboruje vsako tretjo nedeljo v mesecu

Mike Krultz, tajnik

Frank Spenko

15410 CALCUTTA AVE.

Čistimo, šivamo, popravljamo stare in izdelujemo nove obleke. Pošteno in zanesljivo. Po zmerni ceni.

Anton Zornik

Zastopnik "Cankarjevega glasnika" in naprednih publikacij.

HERMINIE, PA.

August Svetek

Pogrebni zavod

478 EAST 152nd STREET

Cleveland, Ohio

KENmore 2016

Društvo Sava

ŠT. 87 SSPZ

Cleveland, Ohio

John Pollock, tajnik

Joseph Modic

United Food Store

315 EAST 156th STREET

KENmore 2380

KENmore 2641-J

Matt Petrovich

Real Estate and Insurance

253 EAST 151st STREET

Fire, Tornado, Automobile, Plate Glass, Bonds

Louis Pecenko

7308 HECKER AVENUE

ENDicott 2759

Barvar, papirar in dekorator. Unijsko delo

JOHN POLLOCK

MODNA TRGOVINA

Zaloga obleke za moške, ženske in otroke

6407 ST. CLAIR AVENUE

Važno je za trgovca preskrbeti za svoje odjemalce trpežno, primerno, novodobno in solidno blago. V naši trgovini dobite vse po zmerni ceni.

Želimo uspeh Cankarjevi ustanovi!

ČASTEN SPOMIN IVANU CANKARJU!

DRUŠTVO

LUNDER ADAMIČ

št. 20 SSPZ

DRUŠTVO ŠT. 10 SNPJ

v ROCK SPRINGS, WYOMING

ima:

**V ODRASLEM ODDELKU 290 ČLANOV
V MLADINSKEM 128 OTROK.**

Kateri še niste člani SNPJ, pristopite v naše društvo, kjer boste z veseljem sprejeti.

JOSEPH FAIGL, predsed.
MATH VEHAR, blag.
JOHN OMEYC, taj.

JOSEPH ZADNIK

GOSTILNA

Šest-odstotno pivo, vino in raznovrstno žganje

3839 EAST 93rd STREET

Cleveland, Ohio

Dr. št. 88 SNPJ

MOON RUN, PA.

vabi rojake iz okolice, če niste še član SNPJ, da pristopite v naše društvo.

JERICA GORUP, tajnica

Ye Old Hyland Club

INN

1615 WEST 117th ST.
LAKewood 9664

Glasba, ples, predstave.

Schuster in Hribar, lastnika

Jakob in Frances Gorup

17806 WANDA AVE.

DETROIT, MICH.

Zastopnik "Cankarjevega
glasnika"